

Spurensuche im Böhmischem Wald / Stopy minulosti Českého lesa

Comics aus dem Leben des verschwundenen Dorfes Paulusbrunn / Komiksy ze života zaniklé obce Pavlův Studenec

Ziel ETZ | Cíl EUS
Freistaat Bayern –
Tschechische Republik
Česká republika –
Svobodný stát Bavorsko
2014 – 2020 (INTERREG V)

**Europäische Union
Evropská unie**
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung
Evropský fond pro
regionální rozvoj

Luzie Gerb wurde 1991 in München geboren und studierte in Regensburg Kunstgeschichte. Seitdem arbeitet sie als freie Illustratorin und Lehrerin und gibt Kunst-Workshops. Sie zeichnet gerne alltägliche Geschichten mit fantastischen Elementen, versucht sich im Gemüseanbau und zähmt gerade zusammen mit ihrer Frau eine Babykatze.

Luzie Gerb se narodila v roce 1991 v Mnichově a vystudovala dějiny umění v Řezně. Od té doby pracuje jako ilustrátorka na volné noze a lektorka a vede výtvarné workshopy. Ráda kreslí každodenní příběhy s fantastickými prvky, zkouší pěstovat zeleninu a v současné době si s manželkou ochočuje kotě.

Klara Hahn - geboren 1996 in Straubing - ist Illustratorin und studiert derzeit in Regensburg Kunstgeschichte und Kulturwissenschaften. In ihren Arbeiten versucht sie oft märchenhafte Elemente einzubauen. Oder kuriose Beobachtungen aus dem Alltag fest zu halten. Als Comic hat eine Geschichte viel mehr Potenzial, die Leser*innen mit Strich und Farbe in ihre Welt hinein zu reißen. Am liebsten malt Klara mit Aquarellfarben in Blau und Rot Tönen, da sie so zart und gleichzeitig kräftig leuchtend sind.

Klara Hahn - narozená v roce 1996 ve Straubingu - je ilustrátorka a v současné době studuje dějiny umění a kulturní studia v Řezně. Často se snaží do své tvorby zakomponovat pohádkové prvky. Nebo zachytit zajímavé postřehy z každodenního života. Jako komiks má příběh mnohem větší potenciál vtáhnout čtenáře do svého světa pomocí linií a barev. Klára nejraději maluje akvarelovými barvami v odstínech modré a červené, protože jsou tak jemné a zároveň tak jasné.

Laura Hédervári momentálně studuje ilustraci na Umprum, hodně ji zajímají barvy a tvary, ale nejraději se vydává pěšky právě na taková místa jako Pavlův Studenec, kde si po cestě něco jen tak čmárá.

Laura Hédervári studiert derzeit Illustration an der Kunstgewerblichen Hochschule in Prag. Sie interessiert sich sehr für Farben und Formen, aber am liebsten geht sie zu Fuß an Orte wie Paulusbrunn, wo sie unterwegs kritzelt.

Mirek Kefurt od dětských let kreslil a čmáral, co ho zrovna napadlo. Dodnes se nic nezměnilo a ve volných chvílích usedá k papíru nebo grafickému tabletu. Kresbou a ilustracemi uniká do světa fantazie, klidu a míru. Tedy vždy, když mu to ten reálný svět dovolí.

Mirek Kefurt zeichnete und kritzelte schon seit Kindheitstagen, was ihm in den Sinn kam. Daran hat sich bis heute nichts geändert und so setzt er sich immer noch ans Papier oder ans Grafiktablett. Mit seinen Zeichnungen und Illustrationen entführt er den Betrachter in eine Welt der Fantasie, des Friedens und der Ruhe. Also immer dann, wenn es die reale Welt zulässt.

Lenka Košutová miluje kreslení komiksů více, než cokoli jiného. Pochází z Prahy, kreslí od dětství a věří v tvrdou práci nad talent. Inspiraci nachází v banálním světě mainstreamových videoher, filmů a seriálů, které hltá ve volném čase. Její práci jste mohli potkat ve sborníku Roll Out the Barrels!, zahlédnout nominovanou na cenu Muriel za studentský komiks nebo oceněnou druhým místem v literární soutěži nakladatelství Albatros.

Lenka Košutová liebt das Zeichnen von Comics mehr als alles andere. Sie stammt aus Prag, zeichnet seit ihrer Kindheit und glaubt an harte Arbeit statt an Talent. Inspiration findet sie in der banalen Welt der Mainstream-Videospiele, Filme und Fernsehsendungen, die sie in ihrer Freizeit verschlingt. Ihre Arbeit finden sie z. B. in der Anthologie Roll Out the Barrels!. Sie wurde auch für den Muriel-Preis für den Studentencomic nominiert oder mit dem zweiten Platz beim Literaturwettbewerb der Verlags Albatros ausgezeichnet.

Lisa Langbein hat in Regensburg Bildende Kunst und Ästhetische Erziehung studiert. Seit 2020 arbeitet sie selbstständig als Kulturschaffende. Am liebsten zeichnet sie Comics über spannende Frauen und ihre Lebensgeschichten oder erkundet mit ihrem Bruder den Stadtraum und dessen Potential. Ihre Lieblingsfarbe ist gerade Senfgelb.

Lisa Langbein vystudovala výtvarné umění a estetickou výchovu v Řezně. Od roku 2020 pracuje jako výtvarnice na volné noze. Nejraději kreslí komiksy o zajímavých ženách a jejich životních příbězích nebo se svým bratrem zkoumá městský prostor a jeho možnosti. Její nejoblíbenější barvou je nyní hořčicově žlutá.

Vorwort / Úvod

Diese Publikation ist eines der Ergebnisse des Projekts Spurensuche im Böhmischem Wald, das von Via Carolina - Goldene Straße e. V. und MAS Zlatá cesta o. p. s. mit Unterstützung des EU-Programms Ziel ETZ Freistaat Bayern - Tschechische Republik durchgeführt wird. Die Publikation gibt in Form von Comic-Geschichten Zeugnis über das Leben und die historischen Meilensteine in dem heute verschwundenen Dorf Paulusbrunn (Pavlův Studenec).

Die erste Erwähnung des Dorfes (später im Bezirk Tachau), das in seiner Blütezeit mehr als 1400 Einwohner hatte, stammt aus dem Jahr 1681/1688^{*)}. Das Leben dort war aufgrund der ungünstigen klimatischen Bedingungen nicht immer einfach. Die einheimische Bevölkerung (meist Deutsche und nur wenige Tschechen) arbeitete meist im Wald oder in kleinen Glashütten.

Ein Teil der Bevölkerung arbeitete Ende des 19. und im 20. Jahrhundert in der Knopffabrik im nahen Bärnau. Paulusbrunn verschwand im Zuge der Vertreibung der Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg und der anschließenden Einrichtung der Todeszone in den 1950er Jahren. Heute erinnern nur noch der renovierte Torso des Friedhofs und die so genannte Böttgersäule, benannt nach Dr. Josef Carl Böttger, dem Bezirksamtmann von Tachau, an die Existenz des Dorfes.

Die einzelnen Geschichten unseres Werkes, die von bayerischen und tschechischen KünstlerInnen erstellt wurden, sollen kein Geschichtsbuch ersetzen. Vielmehr sind sie ein Einblick in das Leben eines abgelegenen Dorfes, in der Menschen ihr Leben lebten, verbunden mit alltäglichen Freuden und Sorgen, und deren Existenz durch die tragischen geschichtlichen Ereignisse des letzten Jahrhunderts gewaltsam unterbrochen wurde. So lernen wir in den Geschichten von Paul Tutta und Lisa Langbein die Anfänge von Paulusbrunn kennen, Mirek Kefurt deckt die Umstände der Wallfahrt zur Steinbergkirche auf, und Jan Parolek rückt das damals gängige Thema des Paschens, also des Grenzschmuggels, in den Vordergrund. Die Osterbräuche werden von Marie Nováčková in einer "Traum"-Geschichte dargestellt, das Thema der Bräuche findet sich auch in der Geschichte von Kateřina Váňová und von tragischen Todesfällen erzählen die Geschichten von Zuzana Matysová und Jan Macek. In den Geschichten von Luzia Gerb, Lenka Košutová und Klara Hahn werden wir mit den Ereignissen rund um das Ende des Zweiten Weltkriegs konfrontiert. Laura Hédervári setzt sich hingegen mit einer konkreten und scheinbar unbedeutenden Kindheitserinnerung auseinander ...

Das Buch wird von einem historischen Nachwort begleitet, das die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen von 1848 bis heute erkundet.

Herr Rainer J. Christoph - langjähriger Förderer der deutsch-tschechischen Zusammenarbeit, ehemaliger Direktor der Grundschule Altenstadt sowie Initiator vieler grenzüberschreitender Projekte (nicht nur Schulprojekte) - lieferte das Textmaterial und wertvolle Ratschläge. Hierfür möchten wir ihm ganz besonders danken.

Wenn es uns mit dieser Publikation gelingt, das Interesse an deutsch-tschechischen Themen zu wecken, ist unser Ziel erreicht.

Wir wünschen Ihnen/euch eine anregende Lektüre.

Mgr. Petra Musilová Seidlová (Leitung des deutschen Projektteils)

Mgr. Vaclav Vrbík, MBA (Co-Geschäftsführer Via Carolina - Goldene Straße e. V.)

^{*)} Das Datum ist in den Quellen unterschiedlich.

Předkládaná publikace je jedním z výstupů projektu Stopy minulosti Českého lesa, který za podpory programu EU Cíl EÚS Česká republika - Svobodný stát Bavorsko realizují spolek Via Carolina - Goldene Straße e. V. a MAS Zlatá cesta o. p. s. Publikace formou komiksových příběhů podává svědectví o životě a historických milnicích v dnes již zaniklé obci Pavlův Studenec - Paulusbrunn.

První zmínka o Pavlově Studenci (pozdější okres Tachov) je z roku 1681/1688^{*)} a v době svého největšího rozmachu měl více než 1400 obyvatel. Život v něm nebyl, už kvůli nepříznivým klimatickým podmínkám, vždy jednoduchý a obživou zdejšího obyvatelstva (převážně Němci a pouze několik Čechů) byla práce v lese nebo v malých sklárnách. Část obyvatel pracovala na sklonku 19. a ve 20. století v továrně na knoflíky v nedalekém Bärnau. Obec Pavlův Studenec zanikla v důsledku vysídlení Němců po 2. světové válce a následného budování zakázaného hraničního pásma v 50. letech 20. století. Aktuálně připomíná existenci obce již jen zrenovované torzo hřbitova a tzv. Böttgerův památník, pojmenovaný po Dr. Josefu Carlu Böttgerovi, starostovi tachovského okresu.

Jednotlivé příběhy naší publikace, které ztvárnili čeští a bavorští výtvarníci, nemají suplovat učebnice dějepisu. Jsou spíše jakýmsi vhledem do života jedné odlehlejší obce, v níž lidé žili své osudy, spojené s každodenními radostmi a starostmi, a jejíž existence byla nuceně přerušena vlivem tragických dějinných událostí minulého století. A tak se v příbězích Paula Tutta a Lisy Langbein seznamujeme s počátky Pavlova Studence, Mirek Kefurt odhaluje okolnosti vzniku poutě do kostela Steinbergkirche, v příhraničí tehdy běžné téma pašování znázorňuje Jan Parolek. Velikonoční zvykosloví ve "snovém" příběhu přibližuje Marie Nováčková, téma obyčejů pak najdeme také v příběhu Kateřiny Váňové, téma tragické smrti se objevuje v příbězích Zuzany Matysové a Jana Macků. V příbězích Luzie Gerb, Lenky Košutové a Klary Hahn jsme konfrontováni s událostmi spojenými s koncem 2. světové války. Laura Hédervári se věnuje konkrétní a zdánlivě bezvýznamné dětské vzpomínce ...

Kniha je doplněna historickým doslovem, který mapuje vývoj česko-německých vztahů od roku 1848 až po současnost.

Textový materiál a cenné rady k jednotlivým příběhům poskytl dlouholetý podporovatel česko-německé spolupráce, bývalý ředitel základní školy v Altenstadtu a iniciátor mnoha přeshraničních nejen školních projektů, pan Rainer J. Christoph, za což bychom mu chtěli zvláště poděkovat.

Jestliže se nám touto publikací podaří vzbudit váš zájem o česko-německá témata, je náš účel splněn.

Přejeme vám inspirativní čtení.

Mgr. Petra Musilová Seidlová (vedoucí německé části projektu)

Mgr. Vaclav Vrbík, MBA (spolupřednatel spolku Via Carolina - Goldene Straße e. V.)

^{*)} Datum se v pramenech liší.

Zeitachse / Časová osa

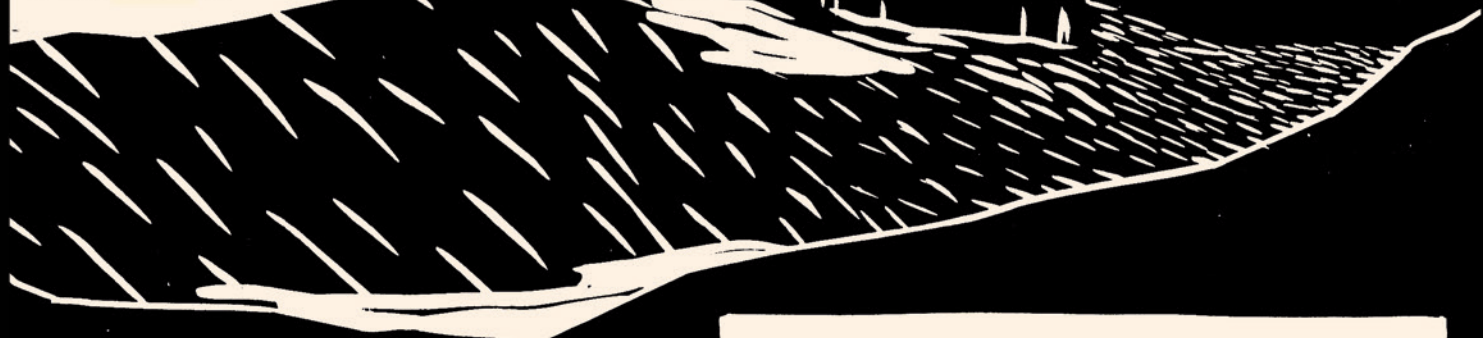
- 1848 / 1849 Revolution, Kremstierer Verfassungsentwurf
- 26.02.1861 Februarpatent führt Zweikammer-Reichsrat in Wien und Landtage ein
- April 1897 Badenische Sprachenverordnung
- 28.07.1914 Beginn des Ersten Weltkriegs
- 28.10.1918 Gründung der Tschechoslowakei
- 04.03.1919 Demonstrationen in einigen deutschen Städten in der Tschechoslowakei werden von der tschechoslowakischen Armee blutig niedergeschlagen
- 12.10.1926 in der Regierung von Antonín Švehla sitzen zum ersten Mal deutsche Minister
- 30.01.1933 Adolf Hitler wird Deutscher Reichskanzler
- 19.05.1935 bei den Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei erhält die Sudetendeutsche Partei zwei Drittel der deutschen Stimmen
- 30.09.1938 Münchner Abkommen
- 15.03.1939 Einmarsch der Wehrmacht in Prag, Gründung des Protektorats Böhmen und Mähren
- 27.05.1942 Attentat auf Reinhard Heydrich, Stellv. Reichsprotektor, anschließend Auslöschung von Lidice
- 05.-08.05.1945 Prager Aufstand und Befreiung durch alliierte und sowjetische Truppen
- 1945 / 1946 Vertreibung von 3 Millionen Sudetendeutschen
- 25.02.1948 Machtübernahme der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei
- 23.06.1950 Prager Deklaration zwischen DDR und Tschechoslowakei
- 21.08.1968 Niederschlagung des Prager Frühlings durch Truppen des Warschauer Pakts
- 11.12.1973 Prager Vertrag zwischen der BRD und der ČSSR
- 30.09.1989 Ausreise der DDR-Flüchtlinge aus der Prager Botschaft der Bundesrepublik
- 27.02.1992 Nachbarschaftsvertrag
- 21.10.1997 Deutsch-Tschechische Erklärung

1848 / 1849	revoluce, návrh kroměřížské ústavy
26. 2. 1861	únorová ústava zavádí dvoukomorovou říšskou radu ve Vídni a zemské sněmy
duben 1897	Badeniho jazyková nařízení
28. 7. 1914	začátek první světové války
28. 10. 1918	vyhlášeno Československo
4. 3. 1919	demonstrace v několika německých městech v Československu jsou krvavě potlačeny československým vojskem
12. 10. 1926	ve vládě Antonína Švehly poprvé zasedají němečtí ministři
30. 1. 1933	německým kancléřem se stává Adolf Hitler
19. 5. 1935	v parlamentních volbách v Československu získává Sudetoněmecká strana dvě třetiny německých hlasů
30. 9. 1938	Mnichovská dohoda
15. 3. 1939	vpád vojsk wehrmachtu do Prahy a zřízení Protektorátu Čechy a Morava
27. 5. 1942	atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a následné vyhlazení Lidic
5. - 8. 5. 1945	Pražské povstání a osvobození spojeneckými a sovětskými vojsky
1945 / 1946	vyhnání 3 milionů sudetských Němců
25. 2. 1948	převzetí moci Komunistickou stranou Československa
23. 6. 1950	Pražská deklarace mezi NDR a Československem
21. 8. 1968	potlačení pražského jara vojsky Varšavské smlouvy
11. 12. 1973	Pražská smlouva mezi ČSSR a SRN
30. 9. 1989	odjezd uprchlíků NDR z velvyslanectví Spolkové republiky Německo v Praze
27. 2. 1992	Smlouva o dobrém sousedství
21. 1. 1997	Česko-německá deklarace

Anfänge Počátky

Paul Tuttas

Noch ist das Gebiet des zukünftigen Dorfes Paulusbrunn unbewohnt, doch im Verlauf der nächsten Jahre soll langsam mehr Leben in den Wald einziehen...

Oblast budoucí vesnice Pavlův Studenec je stále neobydlená, ale během následujících let bude les postupně osidlován...

1503
Den Bärnauer Bewohnern wird der Holzabbau auf der böhmischen Seite der Grenze gestattet.

Obyvatelé Bärnau dostávají povolení těžit dřevo na české straně hranice.

1531
Ein frommer Einsiedler lebt im Wald und ernährt sich von dem, was er findet.

Pobožný poustevník žije v lese a živí se tím, co najde.

1548
Der Bärnauer Pfarrer Paulsen entdeckt auf einem Spaziergang durch den Wald eine Quelle.

Farář Paulsen z Bärnau na procházce lesem objeví pramen.

1573
Der ursprüngliche Verlauf der Goldenen Straße durch Tachau und Bärnau wird immer weniger genutzt.

Původní trasa Zlaté cesty se používá stále méně.

1592
Immer mehr Bärnauer nutzen das böhmische Gebiet zum Weiden ihrer Tiere.

Stále více lidí z Bärnau vodí na pastvu svá zvířata i na českou stranu.

1611
Der Feldherr Tilly lässt im Wald eine Wehranlage errichten.

Vojevůdce Tilly nechává v lese vystavět hradbu.

1644
Umgefallene Bäume nach einem Unwetter erschweren die Waldarbeiten.

Spadlé stromy po vichřici komplikují lesní práce.

1681
Johann Heinrich Waldhauser lässt ein Forsthaus erbauen.

Johann Heinrich Waldhauser nechává vystavět hájovnu.

1713
Auf dem Gebiet des zukünftigen Paulusbrunn befindet sich bereits mehr als ein Dutzend Anwesen.

Na místě budoucího Pavlova Studence stojí již více než tucet usedlostí.

1721
Ein harter Winter stellt die Widerstandsfähigkeit der Siedler auf die Probe.

Tvrdá zima zkouší odolnost usedlíků.

1750
Am Waldesrand wird die St.-Paulus-Kapelle erbaut, die später unter dem Namen Hans-Nigl-Kapelle bekannt sein soll.

Na okraji lesa je postavena kaple sv. Pavla, později známá jako kaple Hanse Nigla.

1798
Bisher haben sich ein paar hundert Menschen auf diesem Gebiet angesiedelt.

Doposud se tato oblast stala domovem pro několik stovek obyvatel.

In den letzten 300 Jahren ist aus einem unscheinbaren Ort im Böhmischem Wald eine kleine Siedlung entstanden. Die bewegte Geschichte Paulusbrunns hat gerade erst begonnen...

Za posledních 300 let se nenápadné místo v Českém lese proměnilo v malou osadu. Pohnutá historie Pavlova Studence však teprve začíná...

Die Gründung von Paulusbrunn Založení Pavlova Studence

Hier zwischen sanften Hügeln und Wäldern sollte bald die Siedlung Paulusbrunn entstehen... Zde, mezi kopci a lesy, měla brzy vzniknout osada Pavlov Studence.

Im Schloss Tachau - Sitz der Familie Losy von Losimthal, Herrscher über dieses Gebiet. Na hradě Tachov - sídle rodu Losyů z Losimthalu, správců této oblasti.

Wie können wir mehr Leute nach Paulusbrunn locken? Die Ländereien müssen bewohnt und bewirtschaftet werden!!! Jak přilákat více lidí? Je zapotřebí, aby dleť a obdělali tuto zemi!!!

Ich habe eine Idee! Mám nápad!

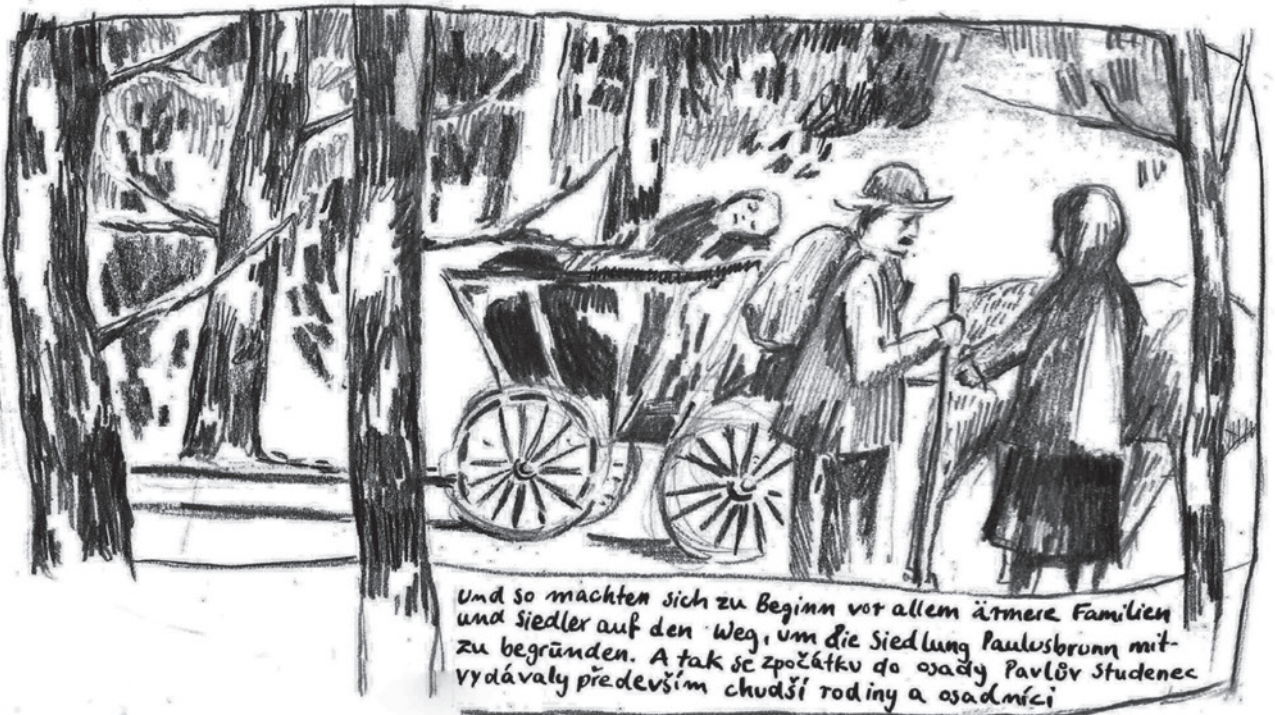
Kommen Sie in die wunderschöne Gegend von Paulusbrunn. Hier können Sie eine neue Zukunft beginnen. Přijďte do krásné oblasti Pavlova Studence. Zde na vás čeká nová budoucnost...

Keine Zinserhöhung in den nächsten zehn Jahren. Fruchtbare Böden und grüne Wälder... Bez navýšení úroků v příštích deseti letech... Urodná půda a zelené lesy...

Und so wurden Kurzerhand Mitarbeiter der Losy an Markt- und Festtagen nach Bärnau und in die Dörfer entlang der goldenen Straße ausgesandt, um Werbung für die Besiedlung zu machen. A tak byli zkrátka zaměstnanci Losyů bez dalších okolností vysláni do Bärnavy a vesnic podél Zlaté cesty, aby ve dnech tržní a slavnosti dělali osadě reklamu.

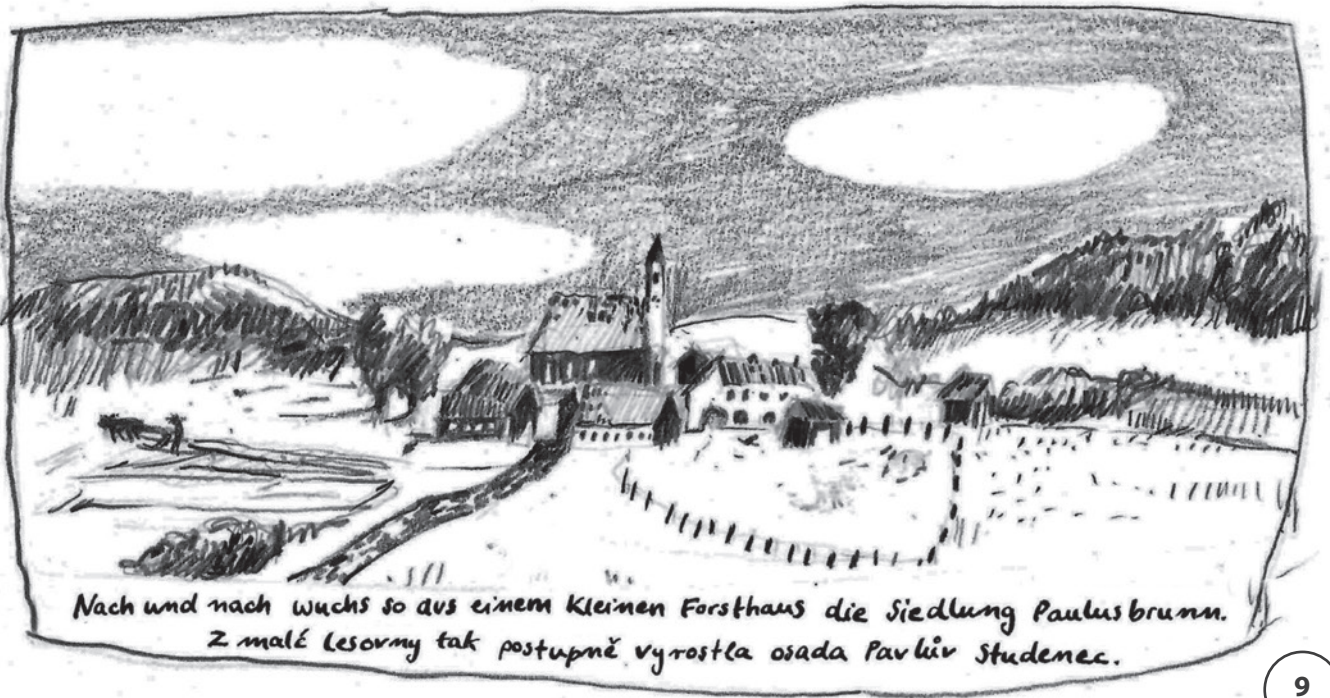
Und so machten sich zu Beginn vor allem ärmere Familien und Siedler auf den Weg, um die Siedlung Paulusbrunn mit zu begründen. A tak se zpočátku do osady Pavlův Studenec vydávaly především chudší rodiny a osadníci

Wald wurde gerodet und

Felder angelegt. Byly vykáčeny lesy a zakládána pole.

Nach und nach wuchs so aus einem kleinen Forsthaus die Siedlung Paulusbrunn. Z malé lesovny tak postupně vyrostla osada Pavlův Studenec.

Lisa Langstein

POUŤ KE KOSTELU STEINBERGKIRCHE

KRESBA: KEFURT.CZ

WALLFAHRT ZUR STEINBERGKIRCHE

ZEICHNUNG: KEFURT.CZ

...UND ALS BÄRNAU 1685 DURCH EINEN BRAND BESCHÄDIGT WURDE, VERPFLICHTETEN SICH DIE EINHEIMISCHEN, JEDES JAHR AM FESTTAG DES HEILIGEN JOHANNES DES TÄUFERS EINE WALLFAHRT ZU UNTERNEHMEN...

...A KDYŽ BÄRNAU V ROCE 1685 PONIČIL POŽÁR, MÍSTNÍ SE NA SVÁTEK SVATÉHO JANA KRŤITELE ZAVÁZALI KAŽDOROČNĚ VYKONAT POUŤ ZA SVATÝMI POMOCNÍKY...

UND WOHIN GINGEN SIE, OPA?

A KAM CHODILI, DĚDEČKU?

NACH DEM BRAND WÄHLTEN DIE PILGER DAS KLOSTER IN SVĚTCE ALS IHR ZIEL. HEUTE IST DIESES KLOSTER BEI TACHOV NUR NOCH EINE RUINE.

PO POŽÁRU SI POUTNÍCI JAKO SVŮJ CÍL VYBRALI KLÁŠTER VE SVĚCÍCH. DNES UŽ TO JE JEN ZŘÍCENINA KOUSEK OD TACHOVA.

... ABER ES WURDE BALD GESCHLOSSEN UND DER WALLFAHRTSORT WURDE WIEDER VERLEGT. DIESMAL AUF DEN NAHEGELEGENEN STEINBERG.

...BYL ALE BRZY UZAVŘEN, A TAK SE POUTNÍ MÍSTO ZNOVU PŘESUNULO, TENTOKRÁT DO BLIŽŠÍHO STEINBERGU.

AHAA

FRÜHER GAB ES HIER NUR EINE HOLZKAPELLE, ÄNNCHEN.

KDYSI TU STÁLA JEN DŘEVĚNÁ KAPLE, ANIČKO.

... UND 1764 WURDE AN IHRER STELLE EINE
BACKSTEINKIRCHE GEBAUT. NACH IHRER EINWEIHUNG IM
JAHRE 1787 BEGANN DIE TRADITION DER WALLFAHRTEN ZUM
STEINBERG.

IM JUNI 1820 FAND HIER DAS ERSTE FEST STATT, ZU
DEM ALLE EINWOHNER VON PAULUSBRUNN UND DER
UMGEBUNG KAMEN.

...A MÍSTO NÍ TU POSTAVILI V ROCE 1764 ZDĚNÝ
KOSTĚL. PO JEHO VYSVĚCENÍ V ROCE 1787 ZAČALA
TRADICE POUTI NA STEINBERG.

V ČERVNU ROKU 1820 SE TU KONALA PRVNÍ
SLAVNOST A VŠICHNI Z PAVLOVA STUDENCE
A OKOLÍ NA NI PŘIŠLI.

UND WAS MACHTEN SIE HIER, OPA?

A CO TU DĚLALI, DĚDEČKU?

SIE STELLTEN EIN GROSSES ZELT AUF, DIE ÖRTLICHE
KAPELLE SPIELTE MUSIK, ES WURDE GETANZT UND
ÜBERALL HERRSCHTE GUTE LAUNE.

POSTAVILI TU VELKÝ STAN, HRÁLA MÍSTNÍ KAPELA, TANČILO
SE A VŠUDE BYLA DOBRÁ NÁLADA.

UND WO IST JETZT DIESES PAULUSBRUNN?

A KDE JE TEĎ TEN PAVLŮV STUDENEC?

LIEBES ÄNNCHEN... HEUTE NUR
NOCH IN GESCHICHTEN WIE DIE,
DIE ICH DIR ERZÄHLE.

MILÁ ANIČKO.... DNES UŽ
JEN V PŘÍBĚŽÍCH, JAKO JE
TEN, CO TI VYPRÁVÍM.

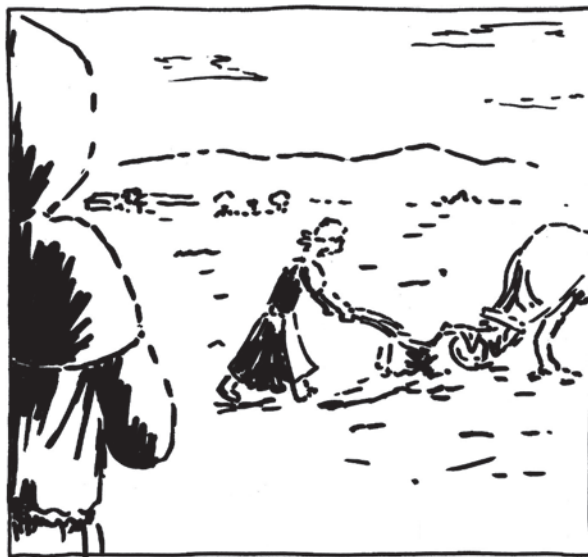
WIE SCHADE, OPA.

JÉ TO JE ŠKODA,
DĚDOOO!

DAS IST ES, ÄNNCHEN. DAS IST ES.

TO JE, ANIČKO...
TO JE....

NA CO KOUKÁŠ?
WAS GUCKST DU SO?

TO NEMÁŠ MUŽE, KTERÝ
BY TAKOVOU PRÁCI ZASTAL?
HAST DU DENN KEINEN MANN,
DER DIESE AUFGABE
ÜBERNIMMT?

ON PAŠUJE A VŠECHNA PRÁCE JE NA MNĚ.
JE TÍM ÚPLNĚ POSEDLÝ. UŽ JSEM ZKUSILA
VŠECHNO, ALE NENECHAL SE ODRADIT.
ER SCHMUGGELT UND ÜBERLÄSST ALLES MIR.
ER IST WIE BESESEN DAVON. ICH HABE ALLES
VERSUCHT, ABER ER LÄSST SICH NICHT
ABSCHRECKEN.

TAMHLE PRY ŽIJE NĚKDO, KDO
BY SI MOHL VĚDĚT RADY...
ICH HABE GEHÖRT, DAS DORT
JEMAND IST, DER VIELLEICHT
WEIS, WAS ZU TUN IST...

SCHMUCKERBERG

MYSLÍŠ HORSKÉHO DUCHA THANHAUSERA?
TO NEDOKÁŽE ANI ON! NECHCEŠ MI
RADĚJI POMOCI S ORBOU?
MEINST DU DEN BERGGEIST THANHAUSER?
NICHTMAL DER KANN DA ETWAS MACHEN.
WILLST DU MIR NICHT LIEBER BEIM
PFLÜGEN HELFEN?

HEJ!
HEJ!
ACH JO,
AU WIRIA.

NAPRAVA PASĚRAKA - DIE BEKEHRUNG DES PASCHERS

RUCE VZHŮRU! HNED!

HÄNDE HÖCH, SOFORT!

STUJ, NEBO STĚLÍM!

HALT ODER ICH SCHIESE!

WUFF
WUFF

CO JSI TO ZA ŽLOVĚKA, ŽE NECHÁĚ
SVOU ŽENU DĚÍT NA POLI, ZATÍMCO PŘEJDE?!
WAS FÜR EIN MANN BIST DU, DER SEINE
FRAU AUF DEM FELD SCHUFTEN LÄSST,
WÄHREND ER SCHMUGGELT?!

JAK DLOUHO
JEŠTĚ?! ŽEKÁM
ODPOVĚĚ!
WIE LANGE NOCH?!
ICH WARTEN AUF EINE
ANTWORT!

MILOST! PUSTĚ MĚ!
GNADE, LAST MICH
GEHEN!

SMILUJTE SE! UŽ
NIKDY TUDY NEPŘIJDU!
HABT ERBÄRGEN, ICH
WERDE NIE WIEDER
HIERHER KOMMEN!

PŘISAHÁŠ?!
SCHWÖRST DU?!

PŘISAHÁM PŘI VŠEM,
CO JE MI SVATÉ!
ICH SCHWÖRE BEI ALLEM
WAS MIR HEILIG IST!

KONEC
ENDE
JAN PAROLEK

KARFREITAG VELKÝ PÁTEK

MARIE NOVAČKOVÁ

Hřbitov
Friedhof

Was ist das?
Co to?

Pst!
Pst!

Komm
mit uns!
Pojď s námi!

Die Weiden werden grün und
blühen auf beiden Seiten...
Vrby se nám zelenají,
na dvě strany prokvétají...

Wartet, wohin geht ihr?
Počkejte, kam jdete?

Pst, du darfst noch nicht singen.
Pšť, ještě nesmíš zpívat.

Aber eine Kirche gibt es hier
schon seit Jahren nicht mehr!
Ale tady žádný kostel
už dlouhé roky nikde není!

Es ist Karfreitag, wir gehen
in die Kirche zur Messe.
Dnes je Velký pátek, jdeme
do kostela na mši.

Oder doch? Was ist das?
Was ist hier los?
Nebo je? Co to?
Co se to děje?

Gehen wir!
Jdeme!

Das kann nicht sein,
mein Geburtsort? Mutti?
To není možné,
můj rodný dům? Mami?

Komm schon.
Pojd' už.

Wo warst du so lange? Papa ist fast fertig! Hier ist dein Palmbuschen, wir sehen uns in der Kirche!
Kde jsi tak dlouho, táta už má skoro hotovo. Tady máš jívu, uvidíme se v kostele!

Liebe Leute, lasst es
mich euch sagen:
Die Uhr hat zwölf
geschlagen. Seid ihr
bereit fürs Gebet?

Milí lidé, dovolte, abych
vám řekl: Hodiny odbily dvanáct.
Jste připraveni k modlení?

Wir ratschen, wir ratschen
den englischen Gruß,
den jeder katholische
Christ beten muss. Ave
Maria, Engel des Herrn,
Oierla her!

Řehtáme, řehtáme,
k anglickému pozdravu,
protože každý křesťan se
musí modlit. Zdravas Maria,
anděli Páně, vajička sem!

Hier, Jungs, ein paar von den Eiern und Süßigkeiten. Hier, nimm auch.
Tak tady máte hoši nějaká ta vajička a cukrátka. Na, taky si vezmi.

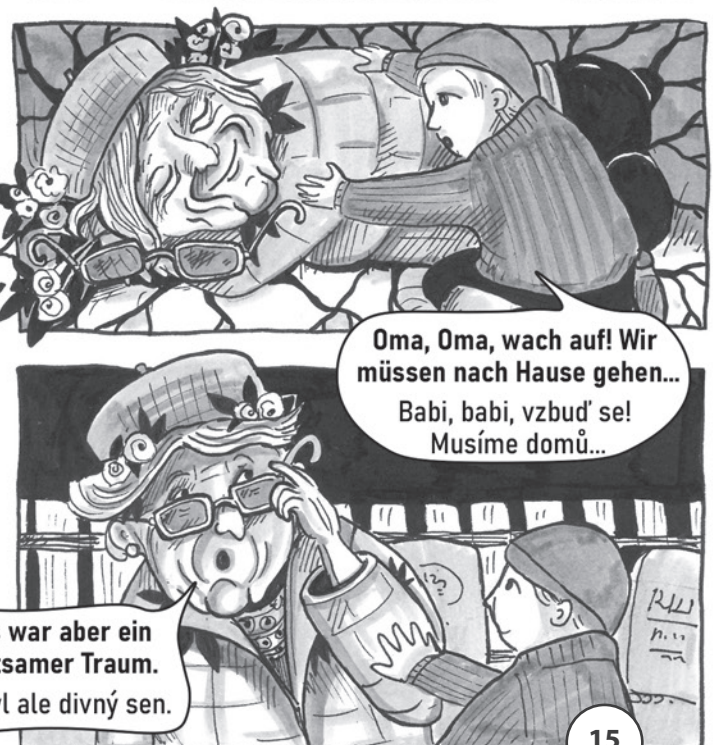
Danke schön.
Děkuji.

Bleibst du jetzt
bei uns?
Už tu s námi
zůstaneš?

Wir gehen zur Beichte!
Jdeme se vyzpovídat!

Ja, ich war nie
wirklich weg.
Ano, nikdy jsem
vlastně neodešla.

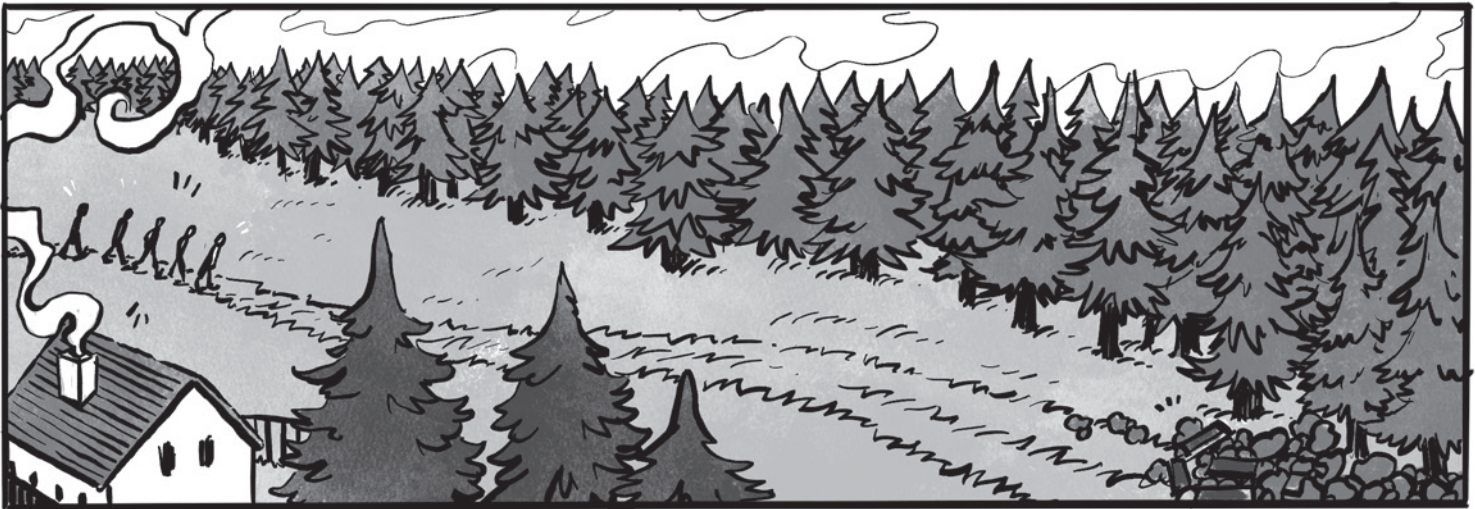
Oma, Oma, wach auf! Wir
müssen nach Hause gehen...
Babi, babi, vzbud' se!
Musíme domů...

Das war aber ein
seltsamer Traum.
To byl ale divný sen.

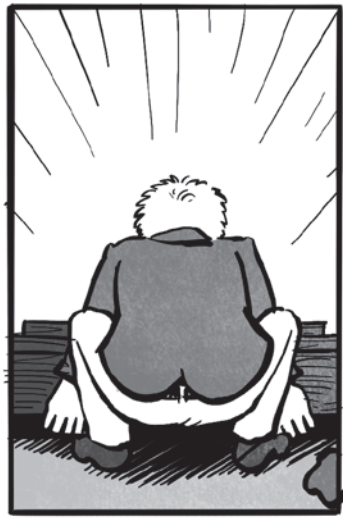

SMRT MLADÝCH LIDÍ TOD JUNGER MENSCHEN

Jan Macků

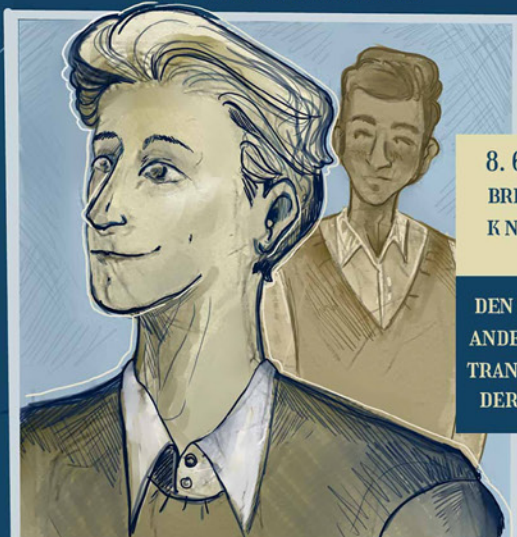

5. ČERVENA 1950

BYL 20LETÝ JAROSLAV MONHART
PŘIDĚLEN SPOLU S ANTONÍNEM FASTNEREM
K LESNÍ BRIGÁDĚ V PAVLOVĚ STUDENCI.

AM 5. JUNI 1950 WURDE DER
20-JÄHRIGE JAROSLAV MONHART
ZUSAMMEN MIT
ANTONÍN FASTNER DER FORSTBRIGADE IN
PAULUSBRUNN ZUGETEILT.

POSLEDNÍ POHŘEB V PAVLOVĚ STUDENCI DIE LETZTE BEERDIGUNG IN PAULUSBRUNN ZUZANA MATYSOVÁ

8. 6. VEČER TRÁVILI SPOLU S OSTATNÍMI
BRIGÁDNIKY V KANTÝNĚ U PIVA. KDYŽ SE
K NIM PŘIDAL PODDŮSTOJNÍK SNB KAREL
STANÍK.

DEN ABEND DES 8. 6. VERBRACHTEN SIE MIT
ANDEREN BRIGADIEREN IN DER KANTINE UND
TRANKEN BIER, ALS SICH DER UNTEROFFIZIER
DER SNB* KAREL STANÍK IHNEN ANSCHLOSS.

FASTNER SE U SKLENKY RUMU SE STANÍKEM
DAL DO ŘEČI A ZANEDLOUHO SE OD NĚJ
DOZVĚDĚL, ŽE V BLÍZKÉ TOVÁRNĚ SE
PRAVDĚPODOBNĚ NACHÁZÍ KONTAKTNÍ MÍSTO
AMERICKÉ ŠPIONÁŽNÍ JENDOTKY CIC. FASTNER
PŘESVĚDČIL STANÍKA, ABY MU TUTO
INFORMACI PROVĚŘIL.

FASTNER UNTERHIELT SICH MIT STANÍK BEI
EINEM GLAS RUM UND ERFUHR, DASS EINE NAHE
GELEGENE FABRIK WAHRSCHENLICH DIE
KONTAKTSTELLE FÜR DIE AMERIKANISCHE
SPIONAGEEINHEIT CIC WAR. FASTNER
ÜBERREDETE STANÍK, DIESE INFORMATION ZU
ÜBERPRÜFEN.

CESTOU K TOVÁRNĚ JE ZPOVZDÁLÍ
POZOROVALA HLÍDKA SNB.

AUF DEM WEG ZUR FABRIK WURDEN SIE
VON EINER SNB-PATROUILLE AUS DER
FERNE BEOBACHTET.

FASTNER NĚKOLIK MINUT MLUVIL S LIDMI
Z TOVÁRNÝ A NA CESTĚ ZPĚT JE HLÍDKA
ZADRŽELA A ODVEDLA K VÝSLECHU.

FASTNER UNTERHIELT SICH EINIGE MINUTEN
MIT DEN LEUTEN AUS DER FABRIK. AUF DEM
RÜCKWEG WURDEN SIE VON DER STREIFE
FESTGEHALTEN UND ZUM VERHÖR
MITGENOMMEN.

PŘI VÝSLECHU FASTNER NEJPRVE
ZAPÍRAL, ALE NAKONEC PŘIZNAL,
ŽE SE SKUTEČNĚ CHTĚL SPOJIT
S AMERIČANY.

WÄHREND DES VERHÖRS LEUGNETE
FASTNER ZUNÄCHST, GAB ABER
SCHLIESSLICH ZU, DASS ER
TATSÄCHLICH KONTAKT ZU DEN
AMERIKANERN AUFNEHMEN
WOLLTE.

V TĚTO SOUVISLOTI BYL ZMÍNĚN
I JEHO SPOLUBYDLÍČÍ MONHART.

AUCH SEIN MITBEWOHNER MONHART
WURDE IN DIESEM ZUSAMMENHANG
ERWÄHNT.

VELITEL PROTO VYSLAL HLÍDKU ZA
MONHARTEM.

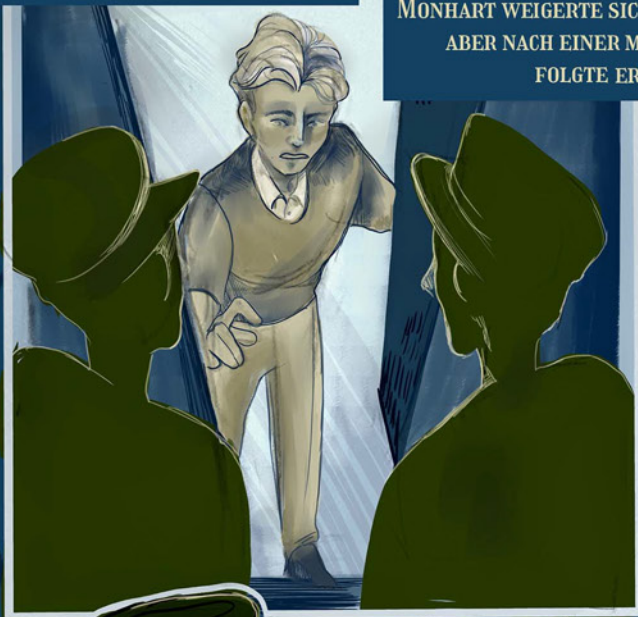
DER KOMMANDANT SCHICKTE DAHER
EINE PATROUILLE NACH MONHART.

MONHART NEJPRVE ODMÍTL JÍT,
ALE PO DŮRAZNÉM VAROVÁNÍ JE NÁSLEDOVAL.

MONHART WEIGERTE SICH ZÜNACHT MITZUKOMMEN,
ABER NACH EINER MASSIVEN VERWARNUNG
FOLGTE ER DEN BEIDEN.

PŘI NÁVRATU NA STANICI MONHART
VYUŽIL SITUACE A POKUSIL SE O ÚTĚK.

BEI DER RÜCKKEHR ZUR STATION
NUTZTE MONHART DIE SITUATION UND
VERSUCHTE ZU FLIEHEN.

PO NEUPOSLECHNUTÉ VYZVĚ
K ZASTAVENÍ HLÍDKA ZAHÁJILA
PALBU.

NACHDEM ER EINE
AUFFORDERUNG ZUM ANHALTEN
MISSACHTET HATTE, ERÖFFNETE
DIE PATROUILLE DAS FEUER.

MONHART BYL
TREFEN ZHRUBA OSMI RANAMI
A PADL MRTVÝ K ZEMI.

MONHART WURDE DURCH ETWA
ACHT SCHÜSSE GETROFFEN UND
FIEL TOT ZU BODEN.

DNE 10. 6. SE KONAL
JEHO POHŘEB.

AM 10. 6. FAND SEINE
BEERDIGUNG STATT.

BYL TO POSLEDNÍ POHŘEB
V PAVLOVĚ STUDENCI.

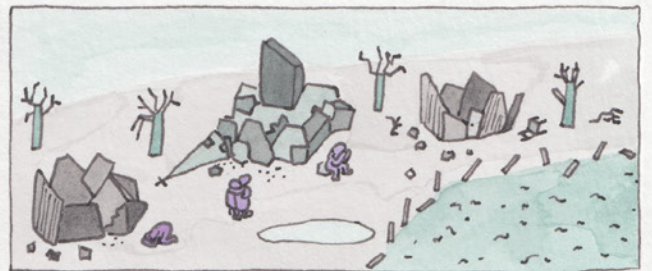
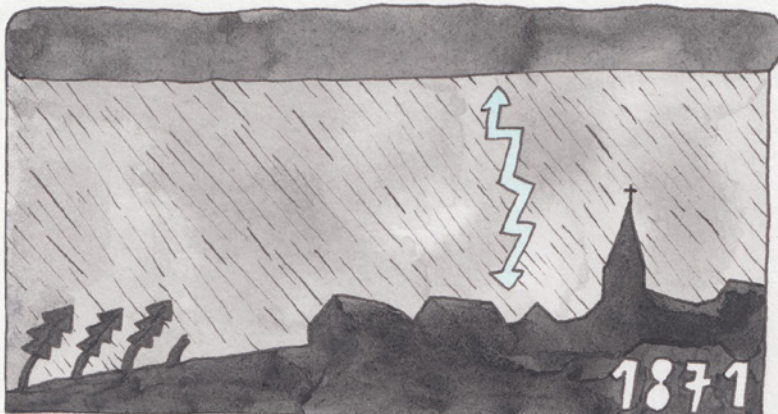
ES WAR DIE
LETZTE BEERDIGUNG IN
PAULUSBRUNN.

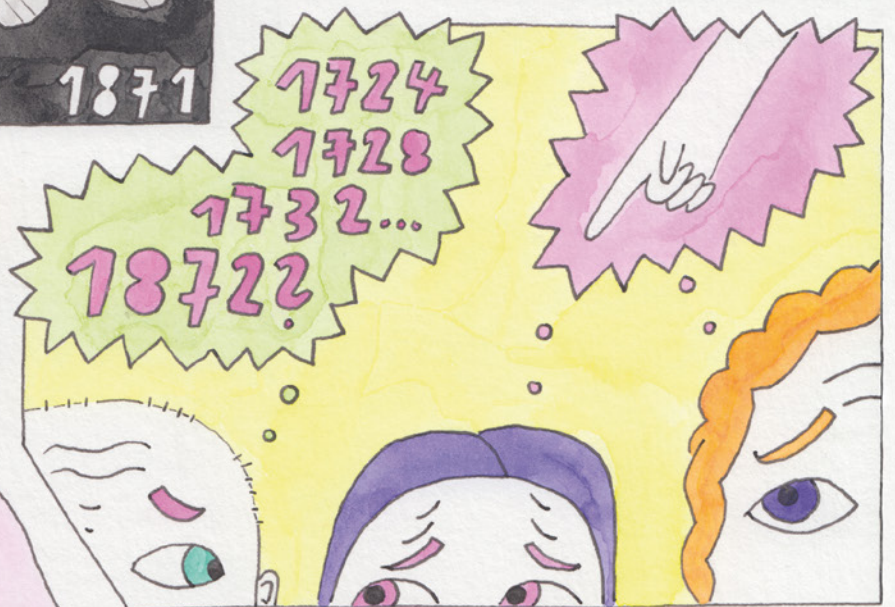
SCHAA-FEIER

Polní slavnost

Kateřina Váňová

Wie damals!
Jako tehdy!

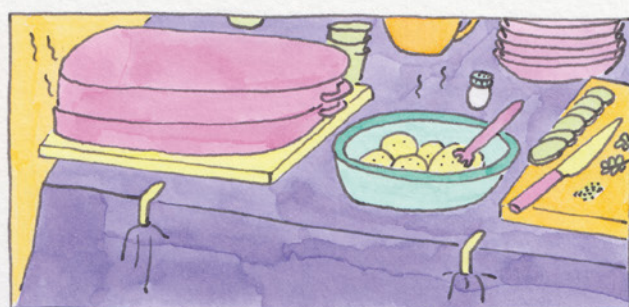
1724
1728
1732...
1872?

Wir schwören bei Gott
immer am 26.6. eine
Schaa-Feier anzurichten,
damit er uns
schützt!

Libujeme
Bohu, že pro něj
každý rok 26.6. uspořádáme
polní slavnost, aby nás ochránil!

Du musst brav sein, sonst darfst du bei der Feier keine Kerze tragen!
 Musiš bijs hodnā, jinak u slavnosti neponeseš svičku!

Mädchen, heute ist ein heiliger Tag! Nicht dass ihr zum Tanzen geht!
 Děvčata, dnes je svatý den, aš mi řádnā a vās nejde k sanci!

Egal was Hans Nigl sagt, jetzt wird getanzt!
 Kašleme na Hanse Nigla, sed' se bude sanci!

NEUANFANG

nový začátek

Luzie Gerb

April 1945 Duben 1945

3 Millionen Menschen wurden nach dem Ende des 2. Weltkrieges aus dem Sudetenland vertrieben.
Po konci 2. světové války byly odsunuty 3 miliony lidí ze Sudet.

In der Scheune beluden sie den großen Leiterwagen. Ve stodole naložili velký žebříňák.

Und als der Morgen dämmerte, wurde der alte Ochse vorgespannt und es ging los. A za úsvitu zapřáhli starého voľa a vydali se na cestu.

Doch kurz vor der Grenze...

Ale těsně před hranicemi...

... brach der alte Ochse zusammen.

... se starý vůl zhroutil.

DAS SCHICKSAL EINER DEUTSCHEN FAMILIE

OSUD JEDNÉ NĚMECKÉ RODINY

GEZEICHNET VON / NAKRESLILA LENKA KOŠUTOVÁ

AM SONNTAG, DEM 26. AUGUST 1945, MACHTE MEIN VATER MIT MEINEM ZWEIJÄHRIGEN BRUDER EINEN SPAZIERGANG. SIE TRAFEN DREI TSCHECHEN MIT WEIßEN ARMBINDEN. V NEDĚLI, 26. SRPNA 1945, ŠEL OTEC NA PROCHÁZKU S MÝM DVOULETÝM BRATREM. POTKALI TŘI ČECHY S BÍLÝMI PÁSKAMI.

SIE SUCHTEN NACH MEINEM VATER. TI HLEDALI MÉHO OTCE.

ER MUSSTE UNTER BEOBSCHTUNG BLEIBEN. SIE BEGLEITETEN IHN AUCH ZUR SCHULE, IN DER ER UNTERRICHTETE. MUSEL ZŮSTAT POD DOHLEDEM. CHODILI S NÍM I DO ŠKOLY, KDE UČIL.

WÄHRENDEDESSEN DURCHSUCHTEN ANDERE POLIZISTEN UNSER HAUS. ALS SIE WEGGINGEN, NAHMEN SIE MEINEN VATER MIT. MEZITÍM DALŠÍ POLICISTÉ PROHLEDALI NÁŠ DŮM. KDYŽ ODEŠLI, ODVEDLI OTCE S SEBOU.

DANN KAM DIE POLIZEI, UM MICH UND MEINE MUTTER ABZUHOLEN. PAK SI PRO MĚ A MOU MATKU PŘIŠLA POLICIE.

IM GEFÄNGNIS ERFUHR ICH WARUM. EIN HERR AUS HERMANNSREUTH BAT MICH, EINEN BRIEF AN SEINE VERWANDTEN IN TSCHECHIEN ZU ÜBERGEBEN. VE VĚZENÍ JSEM SE DOZVĚĎELA PROČ. JEDEN PÁN Z HERMANNSREUTHU MĚ POŽÁDAL, ABYCH PŘEDALA DOPIS JEHO PŘÍBUZným V ČESKU.

DER HERR SOLL POLITISCHE STRAFTATEN BEGANGEN HABEN. EINEN TAG SPÄTER WURDEN WIR ENTLASSEN. PRÝ SE TEN PÁN DOPUSTIL POLITICKÝCH DELIKTŮ. O DEN POZDĚJI NÁS PROPUSTILI.

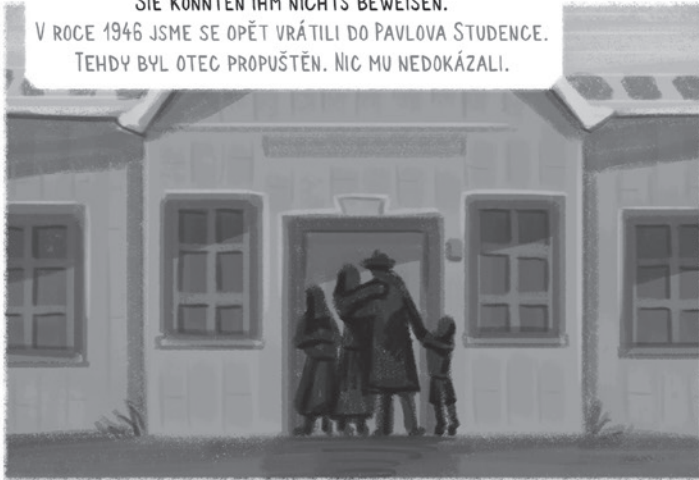
ZWEI WOCHEN SPÄTER BEGANN EINE GROßE WELLE VON VERHAFTUNGEN. ZA DVA TÝDNY ZAČALA VELKÁ VLNA ZATÝKÁNÍ.

SIE BRACHTEN UNS IN EIN LAGER IN TACHOV, EINE EHEMALIGE TABAKFABRIK.
WIR BLIEBEN DORT FÜNF MONATE UNTER SCHRECKLICHEN BEDINGUNGEN.
ODVEZLI NÁS DO TÁBORA V TACHOVĚ, BÝVALÉ TABÁKOVÉ TOVÁRNY.
ZŮSTALI JSME TAM PĚT MĚSÍCŮ V HROZNÝCH PODMÍNKÁCH.

IM JAHR 1946 KEHRTEN WIR WIEDER NACH PAULUSBRUNN
ZURÜCK. DAMALS WURDE MEIN VATER ENTLASSEN.
SIE KONNTEN IHM NICHTS BEWEISEN.
V ROCE 1946 JSME SE OPĚT VRÁTILI DO PAVLOVA STUDENCE.
TEHDY BYL OTEC PROPUŠTĚN. NIC MU NEDOKÁZALI.

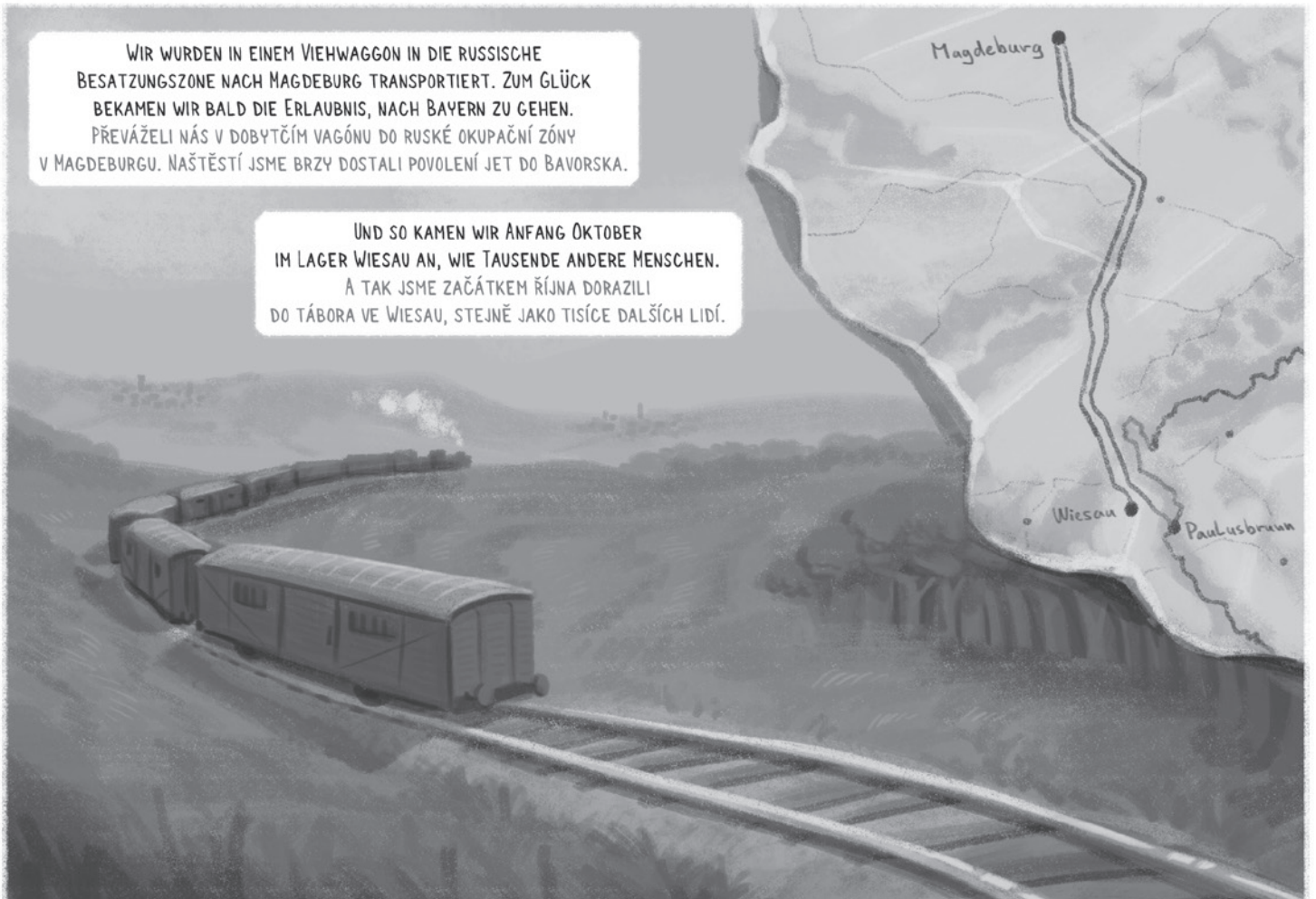

FÜNF TAGE SPÄTER WURDEN WIR ABGEHOLT.
O PĚT DNÍ POZDĚJI NÁS ALE ODVEZLI.

WIR WURDEN IN EINEM VIEHWAGGON IN DIE RUSSISCHE
BESATZUNGSZONE NACH MAGDEBURG TRANSPORTIERT. ZUM GLÜCK
BEKAMEN WIR BALD DIE ERLAUBNIS, NACH BAYERN ZU GEHEN.
PŘEVÁŽELI NÁS V DOBYTČÍM VAGÓNU DO RUSKÉ OKUPAČNÍ ZÓNY
V MAGDEBURGU. NAŠTĚSTÍ JSME BRZY DOSTALI POVOLENÍ JET DO BAVORSKA.

UND SO KAMEN WIR ANFANG OKTOBER
IM LAGER WIESAU AN, WIE TAUSENDE ANDERE MENSCHEN.
A TAK JSME ZAČÁTKEM ŘÍJNA DORAZILI
DO TÁBORA VE WIESAU, STEJNĚ JAKO TISÍCE DALŠÍCH LIDÍ.

Unterm Haselstrauch

POD LÍSKOVÝM KEŘEM

- KLARA HAHN -

NACH ENDE DES 1. WELTKRIEGS ENTSTEHT DIE 1. TSCHECHOSLOWAKISCHE REPUBLIK. EIN KOMPLETTES STAATSSYSTEM MUSS SICH IN KURZER ZEIT ORGANISIEREN. EINE EIGENE WÄHRUNG MUSS HER, DEUTSCHE BEAMTE WERDEN AUSGETAUSCHT & GRENZEN AUFGEBAUT. PETR SMOLKA WIRD ALS TSCHECHISCHER LEHRER IN PAVLŮV STUDENEC VORMALS PAULUSBRUNN GEBRAUCHT. GERNE ZIEHT DAS JUNGE PAAR SMOLKA UM, DENN DORT WOHNEN AUCH ANNA - SCHWESTER VON PETR'S FRAU BERTA - UND IHR VERLOBTER JOSEF STEINITZ. DOCH DIE NEUE SITUATION IST NICHT EINFACH. PO SKONČENÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY VZNIKÁ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA. V KRÁTKÉ DOBĚ JE TŘEBA VYBUDOVAT KOMPLETNÍ STÁTNÍ SYSTÉM. JE TŘEBA VYTVOŘIT SAMOSTATNOU MĚNU, VYMĚNIT NĚMECKÉ ÚŘEDNÍKY A STANOVIT HRANICE. PETR SMOLKA JE POTŘEBNÝ JAKO UČITEL ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ V PAVLOVĚ STUDENCI, DŘÍVE PAULUSBRUNN. MLADÍ MANŽELÉ SMOLKOVÍ SE RÁDI PŘESTĚHUJÍ, PROTOŽE ZDE ŽIJE TAKÉ ANNA - SESTRA PETROVY MANŽELKY BERTY - A JEJÍ SNOUBENEC JOSEF STEINITZ. NOVÁ SITUACE VŠAK NENÍ SNADNÁ.

30.09.1938
SUDETENDEUTSCH
-ES GEBIET WIRD AN DIE NAZIS ABGETRETEN.
SUDETO-
NĚMECKÉ
ŮZEMÍ JE
ODSTOUPENO
NACISTŮM.

PETR, ALS TSCHECHISCHER BEAMTER, MUSS PAULUSBRUNN VERLASSEN. WEIL BERTA DEUTSCHE IST, DARF JAKUB BLEIBEN. PETR MUSÍ, JAKO ČESKÝ UČITEL, OPUSTIT PAVLŮV STUDENEC. PROTOŽE BERTA JE NĚMKA, SMÍ JAKUB ZŮSTAT.

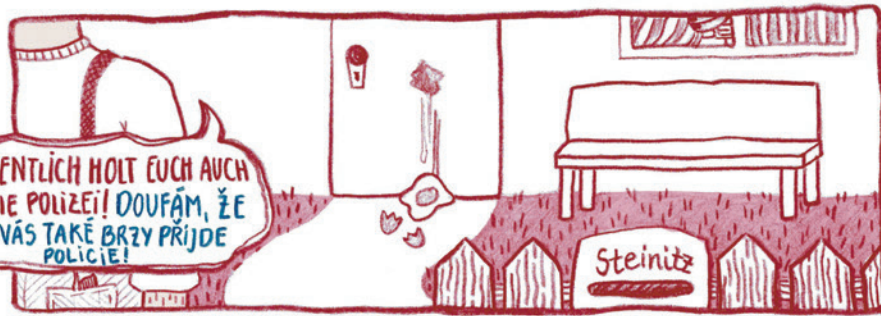

DIE BRIEFE VON PETR BLEIBEN AUS. OMA SMOLKOVÁ SCHREIBT, ER SEI VERHAFTET WORDEN. IN DER SCHULE LASSEN DIE ANDEREN JAKUB SPÜREN, DASS ER NICHT ERWÜNSCHT IST. VON DA AN TREFFEN SICH DIE COUSINS FAST JEDEN TAGE AM HASELSTRAUCH. AUCH MAX' PAPA MUSS NUN AN DIE FRONT. MIT ENDE DES KRIEGES KOMMEN NICHT NUR FLÜCHTLINGE UND AMERIKANISCHE SOLDATEN, SONDERN ZU WEIHNACHTEN AUCH BEIDE VÄTER WIEDER NACH HAUSE. DOPISY OD PETRA NEPŘÍCHÁZÍ. BABIČKA SMOLKOVÁ PÍŠE, ŽE BYL ZATČEN. VĚ ŠKOLE DÁVÁJÍ JAKUBOVÍ OSTATNÍ NAJEVO, ŽE NENÍ VÍTÁN. OD TĚ DOBY SE BRATRANCI SCHÁZÍJÍ TĚMĚŘ KAŽDÝ DEN U LÍSKOVÉHO KĚŘE. MAXOV OTEL MUSÍ TAKÉ NA FRONTU. S KONCEM VÁLKY SE DOMŮ VRACEJÍ NEJEN UPRCHLÍČÍ A AMERIČTÍ VOJÁČI, ALE O VÁNOCÍCH TAKÉ OBA OTCOVÉ.

MAMA SIEHT IMMER SO MÜDE AUS. MÁMA VYPADÁ VĚDYCKY TAK UNAVENĚ.

HOFFENTLICH HOLT EUCH AUCH BALD DIE POLIZEI! DOUFÁM, ŽE SI PRO VÁS TAKÉ BRZY PŘIJDE POLICIE!

NACH DER ŠIKANĚ DURCH DIE AMERIKANER VERSCHLECHTERT SICH DIE LAGE DER DEUTSCHEN NUR NOCH MEHR. *DER WUNSCH NACH VERGELTUNG IST GROß. FAMILIE STEINITZ DARF NICHT IN PAULUSBRUNN BLEIBEN. WIEDER STEHEN MAX & JAKUB KURZ DAVOR, IHREN BESTEN FREUND ZU VERLIEREN. PO ŠIKANĚ AMERIČANY SE SITUACE NĚMCŮ JEN ZHORŠUJE. *TOUHA PO ODPLATĚ JE VELKÁ. RODINA STEINITZŮ NESMÍ ZŮSTAT V PAVLOVĚ STUDENCI. MAX A JAKUB OPĚT PŘIJDOU O SVĚHO NEJLEPŠÍHO PŘÍTELE.

WAS WÜRDEST DU TUN? CO BYS DĚLAL TY?

*DEUTSCHE MÜSSEN ZB. WEIßE ARMBINDEN MIT SCHWARZEM N FÜR NĚMCE (DEUTSCHER) TRAGEN. NĚMCI MUSÍ NA PR. NOSIT BÍLÉ PÁSKY S ČERNOU JAKO NĚMCE.

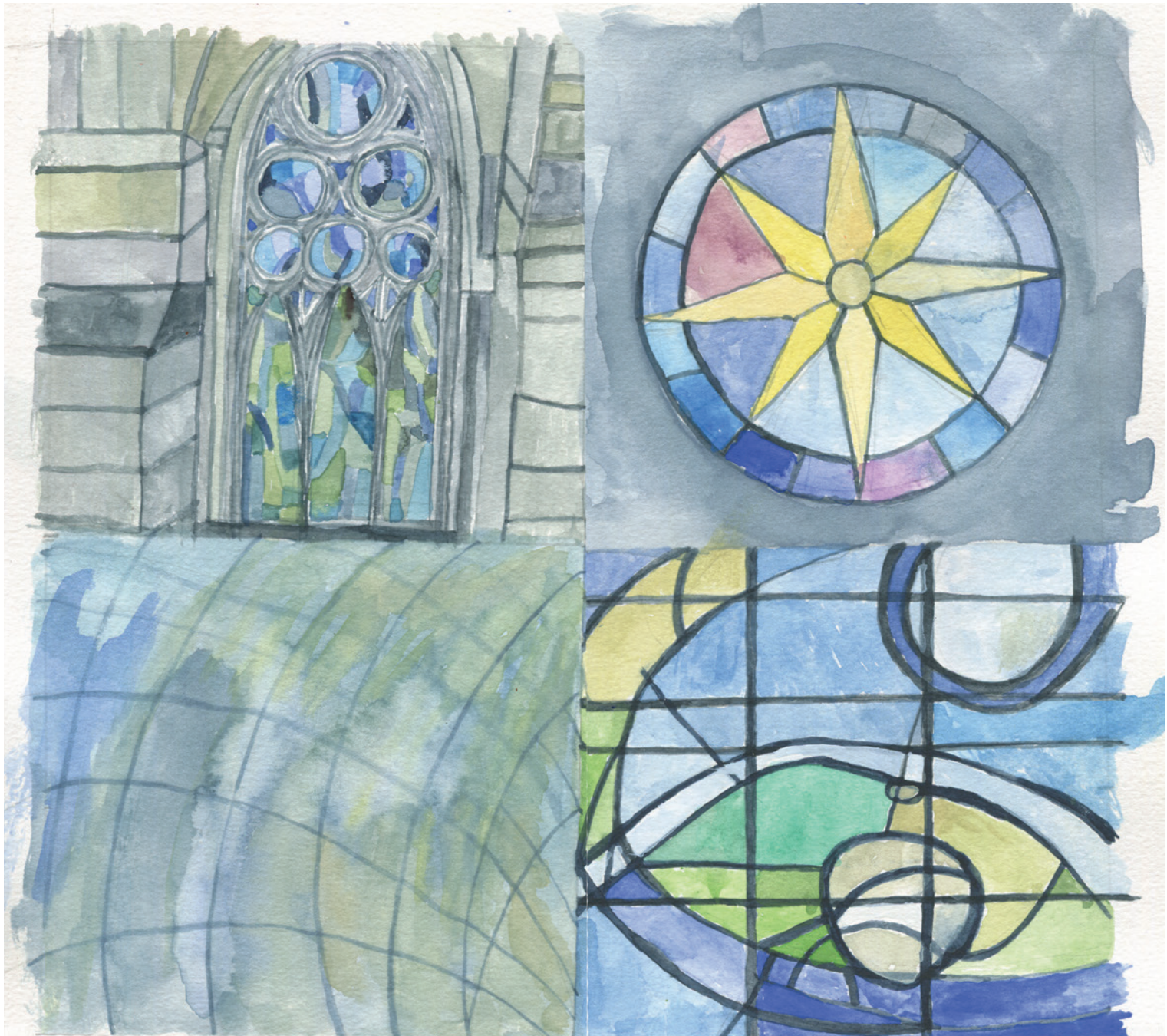
Fenster Okno

Laura Hédervári

Immer wieder haben wir auf dem Nachhauseweg nach Paulusbrunn das Innere dieser schönen Kirche betrachtet, nachdem wir das Essen für unsere Väter in die Bärnauer Knopffabriken gebracht hatten.
Cestou' domů do Pavlova Studence, když jsme nosili otcům obědy do knoflíkářských továren v Bärnau,

offene Fenster, in das ein Eisenkreuz eingesetzt war, das Innere dieser schönen Kirche betrachtet. Obwohl wir alles schon genau kannten, wollte jeder zuerst hineinschauen. Am meisten gefiel uns das schöne farbige Fenster hinter dem Altar.

jsme se znovu a znovu dívali na interiér tohoto krásného kostela malým otevřeným okénkem ve vstupních dveřích, v němž byl zasazen železný kříž. Přestože jsme už všechno přestě znali, každý chtěl nejdříve vidět vnitřek. Nejvíce se nám líbilo krásné barevné okno za oltářem.

*Böttgersäule, ehem. Paulusbrunn / Böttgerův památník,
býv. Pavlův Studenec (Autor: Míchal Kratochvíl)*

Die Geschichten aus Paulusbrunn als Teil der „großen“ Geschichte der deutsch-tschechischen Beziehungen

Tomáš Okurka - Wolfgang Schwarz

Die Geschichte von Paulusbrunn ist untrennbar mit der Entwicklung der Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen in den böhmischen Ländern bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs verbunden. Dies trifft auch auf die anschließenden Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und seinen beiden deutschen Nachbarn zu, bzw. ab den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts dann auch zwischen der Tschechischen Republik und dem wiedervereinigten Deutschland. Es ist deshalb angebracht, die Geschichten der Menschen aus Paulusbrunn, die in Form von Comics in dieser Publikation dargestellt sind, um eine kurze Übersicht über die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen und um einige Überlegungen zu einigen wesentlichen Fragen zu ergänzen.

Die böhmischen Länder wurden seit dem Mittelalter sowohl von Tschechen als auch von Deutschen bzw. von Einwohnern, die tschechisch oder deutsch sprachen, bewohnt. Das Zusammenleben dieser beiden Gruppen verlief meist reibungslos und friedlich. Wenn es in früheren Zeiten ernsthaftere Konflikte zwischen ihnen gab, waren diese in der Regel durch etwas anderes als sprachliche Unterschiede bedingt, z. B. durch unterschiedliche Religionszugehörigkeit. Zu diesem Zeitpunkt lässt sich noch nicht von Nationalismus sprechen.

Die Situation änderte sich erheblich durch die Entstehung nationaler Bewegungen, die ab der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert sowohl im tschechischen als auch im deutschen Sprachraum entstanden. In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts war Deutsch in den böhmischen Ländern eindeutig die dominante Sprache: Es war die weit verbreitete Verwaltungssprache und etablierte sich auch als Sprache der gehobenen Gesellschaft. Sie war auch die vorherrschende Sprache in Industrie und Handel, der in der Frühzeit der Industrialisierung hauptsächlich eine Domäne deutschsprachiger Unternehmer war.

Die Revolution von 1848 war ein Wendepunkt in den deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern. Während dieser Revolution verbreitete sich die tschechische Sprache nicht nur auf einem überraschend großen Gebiet, sondern es wurde vor allem deutlich, dass sich die Tschechen als eine eigenständige Nation mit einer grundlegend anderen Vorstellung von der politischen Organisation des mitteleuropäischen Raums verstanden als die politische Vertretung der Deutschen im Lande.

František Palacký lehnte eine Einladung zum Reichstag in Frankfurt am Main ab, der über die Einigung Deutschlands verhandelte, zu der auch die böhmischen Länder gehören sollten. In seiner Antwort sprach er sich für den Erhalt der Habsburger Monarchie aus, in der jedoch die einzelnen Nationalitäten einen größeren Anteil an der politischen Entscheidungsfindung haben sollten. Das Konzept einer Föderalisierung der Habsburgermonarchie war das Hauptziel der tschechischen politischen Vertretung bis zum Ersten Weltkrieg, diese wurde aber nie erreicht.

Im Kremsierer Verfassungsentwurf Anfang 1849 gelang es den tschechischen und deutschen Abgeordneten des Reichstages, sich auf einen Kompromiss in der Frage der staatlichen Rechtsordnung zu einigen. Allerdings wurde ihre außergewöhnlich einheitliche Stimme vom jungen Monarchen Franz Joseph I. bedauerlicherweise missachtet, indem er die Versammlung auflöste. Die Hoffnungen auf eine Einigung gleich zu Beginn des deutsch-tschechischen Nationalitätenkonflikts wurden zerschlagen. Als nach dem Ende der neoabsolutistischen Phase der Herrschaft von Franz Joseph I. in den 1860er Jahren die zweite Phase der Bemühungen um eine Lösung der Nationalitätenfrage in den böhmischen Ländern einsetzte, war die Situation für die Politiker, einen Kompromiss zu finden, bereits viel komplizierter.

Die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts war geprägt von einer rasch voranschreitenden Nationalisierung der Gesellschaft. So orientierte sich die Gründung der Vereine in der Regel an der Nationalität: Anfang der 60er Jahre entstand zum Beispiel neben dem deutschen Turnverein auch der tschechische Sokol. Seit den frühen 60er Jahren wurden die repräsentativen Versammlungen zum Schauplatz des Aufeinandertreffens tschechischer und deutscher politischer Interessen. Neben dem zentralen Reichsrat in Wien waren dies die Landtage in Prag, Brünn und Troppau. Insbesondere der Böhmisches Landtag in Prag wurde zum Austragungsort immer heftigerer Auseinandersetzungen zwischen tschechischen und deutschen Abgeordneten. Die nationalistischen Querelen machten das Funktionieren des Landtags schließlich so unmöglich, dass er seine grundlegenden Aufgaben nicht mehr wahrnehmen konnte; der Kaiser löste ihn 1913 auf. Auch der Reichsrat in Wien war oft durch die Frage einer Lösung der nationalen und sprachlichen Frage in den böhmischen Ländern

gelähmt. Vor allem 1897, als die Regierung von Ministerpräsident Kasimir Graf von Badeni die volle offizielle Gleichstellung des Tschechischen mit dem Deutschen in Böhmen und Mähren einführte, erreichten die Streitigkeiten unter den Abgeordneten eine solche Intensität, dass die Polizei eingreifen und der Reichsrat vorübergehend geschlossen werden musste.

Allmählich gerieten immer weitere Bereiche des gesellschaftlichen Lebens unter den Einfluss des nationalen Konflikts. Ab den 80er Jahren kam es zu gewalttätigen Zwischenfällen zwischen Tschechen und Deutschen, die zu schweren Verletzungen führten und später auch Menschenleben kosteten. Der nationale Konflikt ergriff auch den wirtschaftlichen Bereich durch die Durchsetzung eines Prinzips des ökonomischen Nationalismus.

Zweifellos hatte der nationale Konflikt einen negativen Einfluss auf die öffentlichen Angelegenheiten und lähmte die Politik in den böhmischen Ländern vor dem Ersten Weltkrieg. Auf der anderen Seite hatte die deutsch-tschechische Rivalität in vielerlei Hinsicht positive Auswirkungen. Das Streben, besser zu sein als der andere, förderte die Leistung. So versuchten etwa die Tschechen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, die Deutschen auf dem Gebiet der Wirtschaft einzuholen. Am deutlichsten zeigten sich diese Bemühungen auf der Prager Landes-Jubiläumsausstellung 1891, die vor Augen führen sollte, welche Erfolge die Tschechen in den vorangegangenen Jahrzehnten in der Industrie, aber auch in der Kunst und auf anderen Gebieten menschlicher Tätigkeit erzielt hatten und dass in vielerlei Hinsicht die gleichen oder sogar bessere Ergebnisse als bei den Deutschen erzielt wurden. Die Deutschen hingegen versuchten zu beweisen, dass sie immer noch der fortschrittlichste Teil der Bevölkerung in den böhmischen Ländern waren und dass ihre herausragenden Leistungen für die Entwicklung der gesamten Monarchie unverzichtbar waren. Sie kommentierten die tschechischen Errungenschaften oft mit Verachtung, aber in einigen Bereichen, wie etwa der bildenden Kunst, waren sie bereit, anzuerkennen, dass man von den Tschechen auch etwas lernen konnte.

Das Umfeld der Habsburger Vielvölker-Monarchie bot relativ gute Bedingungen für eine politische Einigung zwischen Deutschen und Tschechen. Trotz der unbestrittenen Bemühungen der Politiker vor dem Ersten Weltkrieg gelang dies leider nicht, zumindest nicht in Böhmen. In Mähren war die Situation anders: der Mährische Ausgleich von 1905 ist ein Beispiel für die relativ erfolgreiche Lösung eines komplizierten nationalen Problems. Das Scheitern der politischen Vertretungen in Böhmen kann weitgehend als deren Versagen begriffen werden. Allerdings sollte dies auch im Zusammenhang mit einer schnellen Nationalisierung der Gesellschaft gesehen werden, die einen starken Druck auf die Politiker ausübte. Schon im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert waren die Möglichkeiten einer gütlichen Einigung äußerst begrenzt.

Der Erste Weltkrieg hatte sehr dramatische Auswirkungen auf die deutsch-tschechischen Beziehungen. Auch unter den Deutschen gab es durchaus viele Kriegsgegner. Die in Prag geborene Bertha von Suttner zum Beispiel hatte schon viele Jahre vor Kriegsausbruch vor den Gefahren einer Aufrüstung gewarnt, 1905 erhielt sie als erste Frau den Friedensnobelpreis. Ein Großteil der Deutschen hoffte jedoch auf eine Stärkung des deutschen Einflusses in Europa und begrüßte den Krieg. Die Tschechen hingegen wollten nicht gegen andere slawische Nationen wie die Serben oder die Russen kämpfen. Der Krieg erschwerte nicht nur ihre Beziehungen zu Österreich-Ungarn erheblich, sondern verstärkte auch ihre Feindseligkeit gegenüber den Deutschen.

Die Niederlage von Österreich-Ungarn und Deutschland im Ersten Weltkrieg führte zu einer neuen Machtverteilung in Europa. Damit änderte sich grundlegend auch die Stellung der Deutschen und Tschechen in den böhmischen Ländern. Während die Bemühungen tschechischer Politiker um die Gründung eines unabhängigen tschechoslowakischen Staates von den Siegermächten unterstützt wurden, ging niemand auf die Forderungen der Deutschen ein. Die Vorstellung von der Stellung einer nationalen Minderheit in einem Nationalstaat der Tschechen und Slowaken war für die einheimischen Deutschen völlig inakzeptabel. Alle Deutschen waren sich quer durch das politische Spektrum einig in ihrem Widerstand gegen den neu ausgerufenen Staat. In Gebieten mit überwiegend deutscher Bevölkerung wurden die Provinzen Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren und Böhmerwaldgau proklamiert, die sich Deutschösterreich anschließen wollten. Die Deutschen beriefen sich auf das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, das die ideologische Grundlage für die Schaffung neuer Staaten in Europa bildete. Doch in der sehr schwierigen Situation nach dem Ende des Krieges und ohne die Unterstützung der Siegermächte hatten die Provinzen keine Hoffnung, lange zu bestehen. Bis Ende 1918 übernahm der tschechoslowakische Staat über sie die Kontrolle.

Die kritische Haltung gegenüber der Angliederung der deutschsprachigen Gebiete an die Tschechoslowakei hielt jedoch an. Im März 1919 kam es anlässlich der Eröffnung der Sitzung der deutsch-österreichischen Nationalversammlung in mehreren hauptsächlich deutschsprachigen Städten der Tschechoslowakei zu Demonstrationen. An einigen Orten, vor allem in Kaaden / Kadaň und Sternberg / Šternberk, aber auch in anderen Städten, ging das Militär sehr hart gegen sie vor. Diese Ereignisse führten zu Dutzenden von Todesfällen. Die später als "Märzgefallene" bezeichneten Opfer wurden zu einem der schwierigsten Traumata für die Deutschen in der Tschechoslowakei.

Spätestens nach der Unterzeichnung des Vertrags von Saint-Germain mit Österreich im September 1919 war klar, dass der Anschluss der deutschsprachigen Gebiete der böhmischen Länder an die Tschechoslowakei eine unumkehrbare Realität war. Obgleich die radikalen deutschen Nationalisten weiter nicht

gewillt waren, dies zu akzeptieren, war ihre Position geschwächt und sie gerieten in die Isolation. Die meisten Deutschen fanden sich allmählich mit der neuen Situation ab und wählten in den 1920er Jahren politische Parteien, die sich aktiv am politischen Leben des neuen Staates beteiligen wollten. Ab Mitte der 1920er Jahre saßen deutsche Minister, welche die sozialdemokratische und die christlich-soziale Partei sowie den Bund der Landwirte vertraten, in den tschechoslowakischen Regierungen. In vielen Bereichen entwickelte sich die deutsch-tschechische Zusammenarbeit zu dieser Zeit erfolgreich, es fand eine gegenseitige Bereicherung statt. Dennoch kann man selbst zu diesem Zeitpunkt nicht von einer vollständigen Identifikation der Deutschen mit dem tschechoslowakischen Staat sprechen. Die ehemals privilegierte Nationalität in der Habsburgermonarchie hatte Schwierigkeiten, sich mit der Rolle einer nationalen Minderheit zu arrangieren, die in vielerlei Hinsicht tatsächlich benachteiligt wurde. So waren etwa die Staatssprachen nur Tschechisch und Slowakisch, was den Deutschen erhebliche Probleme bereitete.

In den frühen 1930er Jahren wurde die Situation noch viel komplizierter. Die Wirtschaftskrise traf die deutschsprachigen Gebiete der Tschechoslowakei besonders hart und führte zu hoher Arbeitslosigkeit und Armut. Als die Nationalsozialisten 1933 im benachbarten Deutschland die Macht übernahmen, waren viele tschechoslowakische Deutsche von ihrem Erfolg fasziniert und begannen, bei ihnen ihr Heil zu suchen. In dieser Situation wurde die Sudeten-deutsche Heimatfront, später die Sudetendeutsche

Partei, unter der Führung von Konrad Henlein gegründet. Es gelang ihr nicht nur, die Anhänger der ehemaligen radikalen deutschen Nationalisten zu integrieren, sondern auch einen viel größeren Teil der deutschen Öffentlichkeit zu erreichen. Obwohl die Sudetendeutsche Partei lange Zeit ihre Loyalität zur Tschechoslowakei proklamierte, geriet sie allmählich unter den wachsenden Einfluss der deutschen Nationalsozialisten. Bei den Parlamentswahlen von 1935 erhielt sie zwei Drittel der deutschen Stimmen.

Ein großer Teil der Deutschen in der Tschechoslowakei hatte jedoch eine eindeutig negative Einstellung zum Nationalsozialismus. Das waren vor allem Sozialdemokraten und Kommunisten, aber unter den Gegnern des Nationalsozialismus finden sich auch Vertreter anderer politischer Parteien (z.B. die Deutsche Demokratische Freiheitspartei) oder politisch unorganisierte Einzelpersonen (z.B. viele Katholiken). In den 1930er Jahren flohen viele Gegner des Nationalsozialismus aus Deutschland in die Tschechoslowakei und wurden von einheimischen Deutschen unterstützt. So siedelte beispielsweise die gesamte Führung der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in die Tschechoslowakei über. Ab Mitte der 1930er Jahre kam es unter den tschechoslowakischen Deutschen immer häufiger zu Konflikten zwischen Anhängern und Gegnern des Nationalsozialismus. Die prominenteste deutsche Wehrorganisation, die sich klar gegen den Nationalsozialismus aussprach, war die sozialdemokratische Republikanische Wehr. Ihr Aufmarsch in Aussig / Ústí nad Labem im Jahr 1937, an dem 7.000 uniformierte Mitglieder teilnahmen, wurde

Die inzwischen abgerissene Kaserne von Postelberg, Ort eines Sammellagers für Deutsche nach Kriegsende. Dnes již zbořená kasárna Postoloprty, kde byl po válce sběrný tábor pro Němce. (Autor: Wolfgang Schwarz)

zu einer Massendemonstration der Unterstützung nicht nur für die Demokratie, sondern auch für den tschechoslowakischen Staat.

Trotz dieser mutigen Beiträge eines Teils der deutschen Öffentlichkeit wuchs die Unterstützung für die Sudetendeutsche Partei, die sich bereits im Frühjahr 1938 offen für den Nationalsozialismus ausgesprochen hatte, stetig. Bei den Kommunalwahlen im Frühjahr 1938 erhielt sie rund 90 % der deutschen Stimmen. Auch wenn es ihr gelang, ihre politischen Gegner einzuschüchtern, so dass es in vielen Gemeinden niemand mehr wagte, sich gegen sie zu stellen (und in diesen Gemeinden erhielt die SDP dann 100% der Stimmen), zeigt dieses Ergebnis zweifellos die enorme Unterstützung, welche die Sudetendeutsche Partei und ihr Programm bei den Deutschen in der Tschechoslowakei genossen.

Die Lage in den tschechoslowakischen Grenzgebieten war bereits im Sommer und Herbst 1938 kritisch. Fanatische Nazi-Anhänger führten gewalttätige Aktionen durch, die sich nicht nur gegen Mitglieder der tschechoslowakischen Staatsmacht, sondern auch gegen ideologische Gegner unter den tschechoslowakischen Deutschen richteten. Im September 1938 mussten etwa 30.000 deutsche Gegner des Nationalsozialismus aus den Grenzgebieten ins Landesinnere fliehen. Gefördert wurde die Selbstsicherheit der Nationalsozialisten vor Ort von Deutschland, deren Führer Adolf Hitler die Tschechoslowakei offen bedrohte. Die Fäden bei

lokalen staatsfeindlichen Aktivitäten zog bereits Berlin. Die angespannte Situation führte im September 1938 zur Ankündigung der allgemeinen Mobilmachung und zur Vorbereitung auf den Krieg mit Deutschland.

Dazu kam es jedoch aufgrund der internationalen Konstellation letztlich nicht. Großbritannien und Frankreich wollten nicht in den Krieg um die Tschechoslowakei hineingezogen werden. Unter ihren Spitzenpolitikern wurde eine Politik des Appeasements gegenüber Deutschland favorisiert. Eine konkrete Form fand diese im Münchner Abkommen, in dem die mehrheitlich deutsch besiedelten Grenzgebiete der Tschechoslowakei an Deutschland angegliedert wurden.

Vor schnell bzw. leichtfertig gezogenen Analogien in der Geschichte sollte man sich hüten. Dennoch ist manche Parallele der Situation 1938 in Europa mit der heutigen nicht zu leugnen: mit welchen Mitteln und welcher Strategie kann und soll man aggressiv auftretenden Machthabern frühzeitig die Stirn bieten? Beim Münchner Abkommen entschieden sich der britische Premier Chamberlain und sein französischer Amtskollege Daladier für den Versuch einer Besänftigung: Hitler sollte mit der Abtretung des Sudetenlands seine angeblich letzte gebietspolitische Forderung erfüllt bekommen, um den Frieden zu erhalten. Das ohne Beteiligung Prags (O nás bez nás/Über uns ohne uns) zustande gekommene Abkommen wurde zum tschechischen Trauma, welches das Vertrauen der Tschechoslowakei

Skulptur von David Černý mit dem Titel Quo Vadis im Garten der deutschen Botschaft Prag. Sie erinnert an die Flucht zahlreicher DDR-Bürger in die Botschaft im Jahr 1989. / Socha Davida Černého s názvem Quo Vadis v zahradě německého velvyslanectví v Praze. Připomíná útěk mnoha občanů NDR na velvyslanectví v roce 1989. (Quelle / Zdroj: Wikipedia /Wegmann)

in die westlichen Alliierten zutiefst erschütterte und das sich auch auf die Nachkriegsstimmung in der Gesellschaft stark prägte. Bis heute wirkt es in den deutsch-tschechischen Beziehungen nach. Wenige Monate später zerriss es der NS-Diktator mit dem Einmarsch von Wehrmachtstruppen in Prag und der Gründung des Protektorats Böhmen und Mähren.

Namen wie Lidice, Ležáky oder das Ghetto Terezín/Theresienstadt stehen für viele nationalsozialistische Gräueltaten im Protektorat. Sie sind heute wichtige Orte auch gemeinsamer Erinnerung im Sinne eines „Nie wieder“ geworden. Tschechische sowie deutschböhmische Juden sowie Roma gerieten in die NS-Vernichtungsmaschinerie, nur wenige überlebten. Gegen Aktive des tschechischen Widerstands ging die Gestapo kompromisslos vor, häufig auf Basis konstruierter Beschuldigungen. Dies alles übte einen erheblichen psychischen Druck auf die Bevölkerung aus, deren Alltags-, Arbeits- und Kulturleben ansonsten auf den ersten Blick zumindest nicht so stark beeinträchtigt erschien wie in anderen besetzten Gebieten. Zur Symbolfigur tschechischer Kollaboration mit den Nationalsozialisten wurde Emanuel Moravec, der als Minister für Bildung und Volksaufklärung Grundsätze der NS-Rassenpolitik im Protektorat durchsetzte.

Nach der Befreiung der Tschechoslowakei vom Nationalsozialismus 1945 war das Aufatmen groß. Es bedeutete aber nicht das Ende der Gewalt: Die deutschsprachige Bevölkerung wurde nun kollektiv in Haftung für die NS-Verbrechen genommen. Drei Millionen Deutsche aus den böhmischen Ländern verloren 1945/46 ihre Heimat, nach Schätzungen der Deutsch-Tschechischen Historikerkommission etwa 30 000 Menschen dabei ihr Leben. Die verbliebene deutsche Minderheit (etwa 200 000 Deutsche wie Facharbeiter, einige Antifaschisten oder aus Mischehen Stammende blieben im Land) wurde in mehreren Umsiedlungswellen über das Land zerstreut, Deutsch sprach man dort meist nur mehr in den eigenen vier Wänden. Deutsche Kultur wurde in der Tschechoslowakei zum Tabu, so durfte etwa Beethoven bis 1948 nicht mehr gespielt werden.

Mit der Entstehung zweier deutscher Staaten nach 1949 muss man von zwei – freilich eng miteinander verknüpften – Ebenen „deutsch-tschechischer Beziehungen“ sprechen. In der Prager Deklaration vom Juni 1950 legten die neuen kommunistischen Machthaber in Prag und Ostberlin die Geschichte ad acta: Es bestünden keinerlei Gebietsansprüche mehr, die Vertreibung wurde als „unabänderlich, gerecht und endgültig“ bezeichnet. Im Sprachgebrauch der DDR war nun von freiwilligen Umsiedlern die Rede, deren Selbstorganisation untersagt wurde. Die alleinige Verantwortung für die NS-Verbrechen wurde der Bundesrepublik zugeschoben, das aus der Geschichte nichts gelernt habe. Die durch den Chef der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei Klement Gottwald 1953 proklamierte Unterscheidung zwischen imperialistischen Westdeutschen und dem neuen ostdeutschen Brudervolk (Není Němec jako Němec) verfiel zunächst nicht wirklich.

KPTsch und SED versuchten, vor allem über die sozialistischen Massenorganisationen in der DDR und der Tschechoslowakei rein zukunftsorientierte, ideologisch streng kontrollierte Kontaktebenen zu etablieren.

Chruschtschows Ansätze einer Entstalinisierung in den 50er Jahren sowie seine Warnungen vor „Personenkult“ wurden hier wie dort misstrauisch beäugt. Das offiziell zwischen der DDR und der Tschechoslowakei beschworene brüderliche Verhältnis bekam in den sechziger Jahren auf Grund der liberaleren tschechoslowakischen Kultur- und Wirtschaftspolitik dennoch deutliche Risse, die in der massiven politischen Unterstützung Ostberlins bei der Niederschlagung des Prager Frühlings durch die Truppen des Warschauer Pakts gipfelten. NVA-Truppen standen beim Einmarsch in die Tschechoslowakei jenseits der Grenze bereit, betraten jedoch dann auf Grund von kurzfristigen Bedenken Leonid Breschnews schließlich nicht direkt tschechoslowakisches Gebiet. Mehr als 50 000 Tschechoslowaken suchten Zuflucht in der Bundesrepublik. Die tschechoslowakische Reformbewegung war Geschichte, langsam zog sich der Eisenerne Vorhang wieder zu. Es folgten 20 Jahre eines weitgehenden gesellschaftlichen Stillstands, in denen die KPTsch rigoros gegen Abweichler wie etwa im Umfeld der Charta 77 vorging.

Die Beziehungen Prags zur Bundesrepublik, von der KPTsch als „Vasall des US-Imperialismus“ und „Hort des Revanchismus“ bezeichnet, lagen bis in die siebziger Jahre weitgehend auf Eis: Die sog. Hallstein-Doktrin der westdeutschen Außenpolitik untersagte gleichzeitige diplomatische Beziehungen zu DDR und Bundesrepublik. Unterschiedliche juristische Einschätzungen über die Gültigkeit des Münchner Abkommens von Anfang an bzw. erst nach seiner Missachtung durch Hitler blockierten dazu lange Zeit begonnene Gespräche. Mit Argwohn wurden in Prag – auch von der tschechoslowakischen Staatssicherheit – die Aktivitäten der Sudetendeutschen Landsmannschaft verfolgt, die auf ihren Massenveranstaltungen wie den Sudetendeutschen Tagen nicht mit kernigen Formulierungen zur „Wiedergewinnung der Heimat“ sparte. Die Devisen westdeutscher Touristen, deren Zahl ab den 60er Jahren deutlich zunahm, entwickelten sich gleichzeitig zu einer willkommenen tschechoslowakischen Einnahmequelle. Manch ostdeutscher Besucher in Prag fühlte sich vor diesem Hintergrund auf einmal als Tourist zweiter Klasse. Von der SED wurde die Reiseerleichterungen für westdeutsche Touristen in die Tschechoslowakei misstrauisch beäugt und intern immer wieder kritisiert: Man befürchtete eine „ideologische Infiltrierung“ sowohl der tschechoslowakischen als auch der eigenen Staatsbürger. Auch die westdeutsch-tschechoslowakischen Handelsbeziehungen wurden Ende der 60er Jahre durch die Gründung von Handelsmissionen auf eine neue Ebene gehoben: für die ČSSR wurde die Bundesrepublik wichtigster westlicher Handelspartner.

Die in der Bundesrepublik mit großen Widerständen verbundene Entspannungspolitik Willy Brandts Anfang der 70er Jahre legte den Fokus zunächst auf Moskau und Warschau: Mit beiden Ländern wurden Abkommen zu Gewaltverzicht und Unverletzlichkeit der Grenzen unterzeichnet (Ostverträge). Im ähnlich angelegten Prager Vertrag von 1973 wurde das Münchner Abkommen für nichtig erklärt und betont, dass keinerlei Gebietsansprüche mehr bestünden. Mit der anschließenden Eröffnung von Botschaften in Prag und Bonn begannen nun auch die offiziellen diplomatischen Beziehungen. Westdeutsche Diplomaten in Prag wie Wolfgang Scheur nahmen später in den 80er Jahren mit dem Transport von Samizdat-Literatur (chiffrierte Briefe, Zeitschriften, Nachrichten) etc. in beide Richtungen ein beachtliches Risiko in Kauf. Tschechische Journalisten der ersten bzw. zweiten Emigrationswelle wie Pavel Tigrid, später auch Petr Brod oder Ludmila Rakušanová, die nach Deutschland emigriert waren, versuchten schon seit den 50er Jahren mit ihren Sendungen von Radio Free Europe von München aus, Botschaften der Freiheit über den Eisernen Vorhang zu schicken; sie wurden von einem beachtlichen Teil der tschechoslowakischen Bevölkerung (heimlich) gehört.

Bis zuletzt weigerten sich SED und KPTsch, ähnliche Reformbemühungen wie Michail Gorbatschow in der Sowjetunion in den eigenen Ländern durchzusetzen. Im Herbst 1989 war die Geduld der Menschen in den sozialistischen Ländern mit der kommunistischen Diktatur zu Ende: Fast zeitgleich brachen die Regime in der DDR und ČSSR im November zusammen. Zahlreiche Flüchtlinge aus der DDR in der Prager bundesdeutschen Botschaft hatten zuvor zu dieser Machterosion beigetragen, Hans Dietrich Genschers in Jubelschreien untergehende historische Worte über die bevorstehende Ausreise gehören sicher zu den beeindruckendsten Momenten gemeinsamer deutsch-tschechischer Geschichte.

Rasch suchte der neu gewählte Präsident Václav Havel das Gespräch mit seinem Amtskollegen Richard von Weizsäcker, den er in einer großen Geste am 15. März 1990, dem Jahrestag von Hitlers Einmarsch in Prag, zu sich auf die Burg einlud. Der Nachbarschaftsvertrag von 1992 klammerte Problemfelder der gemeinsamen Historie noch weitgehend aus. Als dann angesichts immer wieder aufflackernder historischer Debatten in den 90er Jahren über die Vertreibung der Sudetendeutschen über den Text einer Deutsch-Tschechischen Erklärung verhandelt wurde, stockten die Gespräche: hart wurde um die tschechische Position zur Zwangsausiedlung der einstigen deutschsprachigen Bevölkerung in den böhmischen Ländern gerungen. Die bislang geltende Bezeichnung odsun (Abschub) wurde im Text der Erklärung nun durch vyhnání bzw. vyhánění (Vertreibung) ersetzt, um den Gewalt- und Unrechtscharakter mehr zu verdeutlichen. Dies hatte den starken Widerspruch eines Großteils der tschechischen Gesellschaft und wichtiger politischer Repräsentanten zur Folge. Fast im gesamten Nach-

wendejahrzehnt und noch Jahre darüber hinaus dominierten die sog. Beneš-Dekrete, auf deren Grundlage Zwangsausiedlung, Enteignung und Amnestierung von Verbrechen an Sudetendeutschen im Jahr 1945 durchgeführt wurden, die Atmosphäre. Dass die Erklärung auch betonte, Vergangenheitsfragen sollten die gemeinsamen Beziehungen künftig nicht mehr belasten, geriet in den Hintergrund. Die historisch geschlagenen Wunden waren noch nicht verheilt.

Das tschechische Ja zur europäischen Einigung dürfte auch zu einer bilateralen Entspannung beigetragen haben: Fast 80% der Tschechen votierten 2003 in einem entsprechenden Referendum für den Beitritt ihres Landes zur Europäischen Union. Gerade in den Grenzregionen feierten die Menschen gemeinsam in den 01.01.2004 (offizielles Beitrittsdatum) hinein. Vier Jahre später wurden an den Kontrollpunkten die Schlagbäume hochgezogen, zeitraubende Kontrollen und Wartestaus gehörten der Vergangenheit an. Den großen Wert dieser Entscheidung verdeutlichte etwa die zeitweise Schließung der Grenze durch die COVID-Pandemie im Jahr 2020; manch einer hatte ein déjà-vu-Erlebnis, auch wenn sich beide Grenzabriegelungen natürlich nicht gleichsetzen lassen.

In zahlreichen Ansprachen bilateraler Begegnungen wurden und werden die deutsch-tschechischen Beziehungen seit einigen Jahren immer wieder als die „besten in der Geschichte“ bezeichnet. Dass diese Worte mit Leben gefüllt werden, ist in erster Linie Sache der Menschen auf beiden Seiten der Grenze. Das größte Hindernis ist dabei laut Umfragen nicht mehr die Geschichte, sondern die Sprachbarriere. Trotzdem ist ein gut funktionierendes, stabiles Netzwerk der Kooperation auf den Ebenen Wirtschaft, Kultur, Wissenschaft und Kunst entstanden, das aber auch regelmäßig gepflegt werden muss. Neue Museen in München und Aussig/Ústí nad Labem dokumentieren die wichtigsten Meilensteine der gemeinsamen Geschichte. Ein solcher wichtiger Baustein ist auch diese moderne Auseinandersetzung mit dem Ort Paulusbrunn/Pavlov Studenec, an dem viele historische Etappen ihre Spuren hinterlassen haben. Teile davon sind noch heute sichtbar.

Paulusbrunn Pavlův Studenec

Vzpomínka je okno, skrze nějž se mohou dívat, kdykoliv se mi zachce.
 Erinnerung ist ein Fenster, durch das ich sehen kann, wann immer ich will.
 Memory is a window, which I can look through anytime I wish.

Podél Böttgerovy cesty se nacházely na délce cca. 4 km jednotlivé osady, které patřily k obci, resp. farnosti Pavlův Studenec. Ze severu na jih to byly především osady Hermannsreith (Hermannsreith), Větrov (Baderwinkel), Přední Pavlův Studenec (Vorderpaulusbrunn) společně s Pomezňá (Wittichsthal) a přílehlými sídly Na Šancích (Schanzhäuser) a Franzovy Domky (Franzhäuser) a na jihu Zadní Pavlův Studenec (Hinterpaulusbrunn). Obyvatelstvo tvořilo cca. 1500 lidí byla do roku 1945 téměř 100% německého původu. Po roce 1945 všechny osady zanikly, pouze se na nich našlo svědků minulých dob zůstala zachována mezi nimi znovuobnovený hřbitov, Böttgerová věž, Böttgerova cesta a silnice z Bärnau do Tachova, která u sloupu křížuje Böttgerovu cestu.

Entlang des Böttgerweges befanden sich auf einer Länge von ca. vier Kilometern die einzelnen Ansiedlungen, die zum Gemeindegebiet bzw. zur Pfarrei Paulusbrunn gehörten. Im Wesentlichen waren dies die Siedlungen von Nord nach Süd: Hermannsreith - Baderwinkel - Vorderpaulusbrunn mit Wittichsthal und den zugehörigen Schanz- und Franzhäusern sowie im Süden Hinterpaulusbrunn. Die Bevölkerung mit ca. 1500 Einwohnern war bis 1945 fast zu 100% deutschstämmig. Alle Siedlungen sind nach 1945 verschwunden. Nur wenige Zeugen aus der Vergangenheit blieben erhalten, darunter der wieder errichtete Friedhof, die Böttgersäule, der Verlauf des Böttgerweges und der Straßenverlauf Bärnau - Tachau, der den Böttgerweg bei der Säule kreuzt.

The individual settlements, which belong to the community area (the parish of Paulusbrunn), are spread across a length of two miles along the Böttger Path (German: Böttgerweg). The main settlements from north to south were Hermannsreith, Baderwinkel, Vorderpaulusbrunn (including Wittichsthal), and in the south, Hinterpaulusbrunn. Till 1945, almost 100% of the ca. 1500 inhabitants were German. All settlements disappeared after 1945. Only very few witnesses remain from the past, such as the rebuilt cemetery, the Böttgersäule, the Böttger road, and the Bärnau - Tachov road, which crosses the Böttgerweg at the column.

Böttgerundweg
Böttgerova okružní stezka ▶

Hermannsreith Hrničná

Vorderpaulusbrunn Wittichsthal Přední Pavlův Studenec Pomezňá

Hinterpaulusbrunn Zadní Pavlův Studenec

Board sponsor: Mrs. Lana Winterhuber (great-granddaughter of Dr. Böttger) & her husband Georg / Förderer des Tafel: Frau Lana Winterhuber (Enkelin von Dr. Böttger) und ihr Ehemann Georg. / © Board sponsor: Mrs. Lana Winterhuber (great-granddaughter of Dr. Böttger) & her husband Georg. / © Förderer des Tafel: Frau Lana Winterhuber (Enkelin von Dr. Böttger) und ihr Ehemann Georg. / © Board sponsor: Mrs. Lana Winterhuber (great-granddaughter of Dr. Böttger) & her husband Georg. / © Förderer des Tafel: Frau Lana Winterhuber (Enkelin von Dr. Böttger) und ihr Ehemann Georg.

Böttgerweg, ehem. Paulusbrunn / Böttgerova cesta, býv. Pavlův Studenec (Autor: Michal Kratochvíl)

*Torso des Friedhofs, ehem. Paulusbrunn / torzo hřbitova,
býv. Pavlův Studenec (Autor: Václav Kratochvíl)*

Příběhy z Pavlova Studence jako součást „velkých“ dějin česko-německých vztahů

Tomáš Okurka - Wolfgang Schwarz

Dějiny Pavlova Studence jsou neodmyslitelně spjaté s vývojem vztahů mezi Čechy a Němci v českých zemích do konce druhé světové války. To platí i pro pozdější vztahy mezi Československem a jeho dvěma německými sousedy a od 90. let 20. století mezi Českou republikou a znovusjednoceným Německem. Je proto jistě namístě doplnit příběhy lidí z Pavlova Studence, které jsou líčeny formou komiksů v této publikaci, o stručný přehled vývoje česko-německých vztahů a krátké zamyšlení nad některými podstatnými otázkami.

České země byly již od středověku obývány Čechy i Němci, respektive obyvateli, kteří hovořili česky nebo německy. Soužití těchto dvou skupin bylo většinou bezproblémové a pokojné. Pokud se ve starší době mezi nimi objevovaly závažnější konflikty, byly způsobeny zpravidla něčím jiným než rozdílným jazykem, například odlišným náboženstvím. O nacionalismu v této době ještě hovořit nemůžeme.

Situaci podstatně změnil až rozvoj národních hnutí, ke kterému od přelomu 18. a 19. století docházelo jak v českém, tak německém jazykovém prostředí. V první polovině 19. století byla němčina jednoznačně prominentním jazykem v českých zemích: byla běžně používaným administrativním jazykem a prosadila se i jako jazyk vyššího společenského styku. Byla rovněž dominantním jazykem v průmyslovém podnikání, které bylo v počátcích industrializace především doménou německy hovořících podnikatelů.

Mezníkem v česko-německých vztazích v českých zemích byla revoluce v roce 1848. Během ní se nejen překvapivým způsobem rozšířilo používání češtiny, ale především se ukázalo, že Češi se vnímají jako svébytný národ, který má v zásadě odlišnou představu o politickém uspořádání středoevropského prostoru, než měla německá politická reprezentace. František Palacký odmítl pozvání na sněm do Frankfurtu nad Mohanem, který jednal o sjednocení Německa, jehož součástí se měly stát i české země. Ve své odpovědi podpořil zachování habsburské monarchie, ve které ale měly jednotlivé národnosti získat větší podíl na politickém rozhodování. Koncept federalizace habsburské monarchie pak byl až do první světové války hlavním cílem české politické reprezentace, kterého se jí však nikdy nepodařilo dosáhnout.

V návrhu kroměřížské ústavy z počátku roku 1849 se

čeští a němečtí poslanci říšského sněmu dokázali dohodnout na kompromisu v otázce státoprávního uspořádání. Do jejich výjimečně svorného hlasu však nešťastně vstoupil mladý panovník František Josef I., který sněm rozehnal. Naděje dohody ze samého počátku česko-německého národnostního konfliktu vzala za své. Když potom po skončení neoabsolutistické etapy vlády Františka Josefa I. započala v 60. letech 19. století druhá fáze pokusů o řešení národnostní otázky v českých zemích, byla pro politiky již situace k nalezení kompromisu o poznání složitější.

Druhá polovina 19. století je totiž dobou rychle se prohlubující nacionalizace společnosti. Třeba spolky vznikaly již zpravidla podle národnostního klíče: počátkem 60. let tak například vedle německého turnvereinu vzniká český Sokol. Kolbištěm, na kterém se od počátku 60. let střetávaly protichůdné české a německé politické zájmy, byly zastupitelské sbory. Vedle centrální říšské rady ve Vídni to byly zemské sněmy v Praze, Brně a Opavě. Především český zemský sněm v Praze se stal dějištěm stále vyhrcovanějších hádek českých a německých poslanců. Nacionalistické půtky nakonec znemožnily fungování zemského sněmu do té míry, že nebyl schopen vykonávat svoje základní úkoly a císař jej v roce 1913 rozpustil. Také říšskou radu ve Vídni otázka řešení národnostní a jazykové otázky v českých zemích mnohdy paralyzovala. Především v roce 1897, kdy vláda premiéra Kazimíra Badeniho zavedla úplnou úřední rovnoprávnost češtiny a němčiny v Čechách a na Moravě, dosáhly spory poslanců takové intenzity, že musela zasáhnout policie a říšská rada musela být dočasně uzavřena.

Postupně pronikal národnostní konflikt do stále širších sfér života společnosti. Od 80. let dochází již mezi Čechy a Němci k násilnostem, které si vyžádaly těžká zranění a později i lidské životy. Národnostní konflikt zachvátil i oblast hospodářství, v níž byly uplatňovány principy ekonomického nacionalismu.

Národnostní konflikt nepochybně negativně ovlivňoval veřejné dění a paralyzoval politiku v českých zemích před první světovou válkou. Na druhou stranu mělo však česko-německé soupeření v mnoha ohledech i pozitivní důsledky. Snaha být lepší než ten druhý stimulovala k lepším výkonům. Češi se například snažili během druhé poloviny 19. století dostihnout Němce v ekonomické oblasti. Nejnázorněji se tato snaha

Barikáda v Praze v roce 1848 / Barrikade in Prag im Jahr 1848
(Zdroj / Quelle: Sbíрка Collegia Bohemica / Sammlung des Collegium Bohemicum)

projevila na Všeobecné zemské výstavě v Praze v roce 1891, která měla dokázat, jakých úspěchů Češi dosáhli v minulých desetiletích v průmyslu, ale také v umění i dalších oborech lidské činnosti a že v mnoha ohledech dosahují stejných nebo dokonce lepších výsledků než Němci. Naopak Němci se snažili dokazovat, že jsou nadále tou vyspělejší částí obyvatelstva v českých zemích a jejich vynikající výkony mají zásadní význam pro rozvoj celé monarchie. České úspěchy komentovali mnohdy s despektem, ale v některých oborech, například ve výtvarném umění, byli ochotni uznat, že se mají i od Čechů co učit.

Mnohonárodnostní habsburská monarchie byla prostředím, které nabízelo politické dohodě mezi Čechy a Němci poměrně dobré podmínky. Přes nepochybnou snahu politiků se to před první světovou válkou přinejmenším v Čechách bohužel nepodařilo. Na Moravě byla situace odlišná a Moravské vyrovnání z roku 1905 je příkladem poměrně zdařilého řešení komplikovaného národnostního problému. Nezdár politických reprezentací v Čechách je možno do značné míry chápat jako jejich selhání. Je však třeba jej také vnímat v kontextu rychlé nacionalizace společnosti, která na politiky vyvíjela silný tlak. Možnost smírného řešení v období konce 19. a počátku 20. století byla již krajně obtížná.

Do česko-německých vztahů vstoupila velmi razantně první světová válka. I mezi Němci bylo samozřejmě mnoho odpůrců války. Například pražská rodačka Bertha von Suttner upozorňovala již řadu let před jejím vypuknutím na nebezpečí zbrojení a v roce 1905 získala jako první žena Nobelovu cenu za mír.

Velká část Němců si však od války slibovala posílení německého vlivu v Evropě a vítala ji. Naopak Češi nechtěli bojovat proti jiným slovanským národům, jako byli Srbové či Rusové; válka nejen podstatně zkomplikovala jejich vztah k Rakousku-Uhersku, ale zároveň ještě více posílila nevráživost vůči Němcům.

Porážka Rakouska-Uherska a Německa v první světové válce přinesla nové nastolení mocenských poměrů v Evropě. V souvislosti s tím se zásadně změnilo i postavení Němců a Čechů v českých zemích. Zatímco úsilí českých politiků o vznik samostatného československého státu se dočkalo podpory ze strany vítězných mocností, na požadavky Němců nikdo nereflektoval. Víze postavení národnostní menšiny v národním státě Čechů a Slováků byla pro místní Němce zcela nepřijatelná. V odporu proti nově vyhlášenému státu se spojili všichni Němci napříč celým politickým spektrem. V oblastech s převahou německého obyvatelstva byly vyhlášeny provincie Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren a Böhmerwaldgau, které usilovaly o připojení k Německému Rakousku. Němci se odvolávali na právo národů na sebeurčení, které bylo ideovým základem pro vznik nových států v Evropě. Za velmi složité situace po skončení války a bez podpory vítězných mocností neměly však provincie naději na dlouhé trvání. Do konce roku 1918 nad nimi převzal československý stát kontrolu.

Kritický postoj k připojení německojazyčných oblastí k Československu však pokračoval. V březnu 1919 proběhly u příležitosti zahájení zasedání Národního shromáždění Německého Rakouska

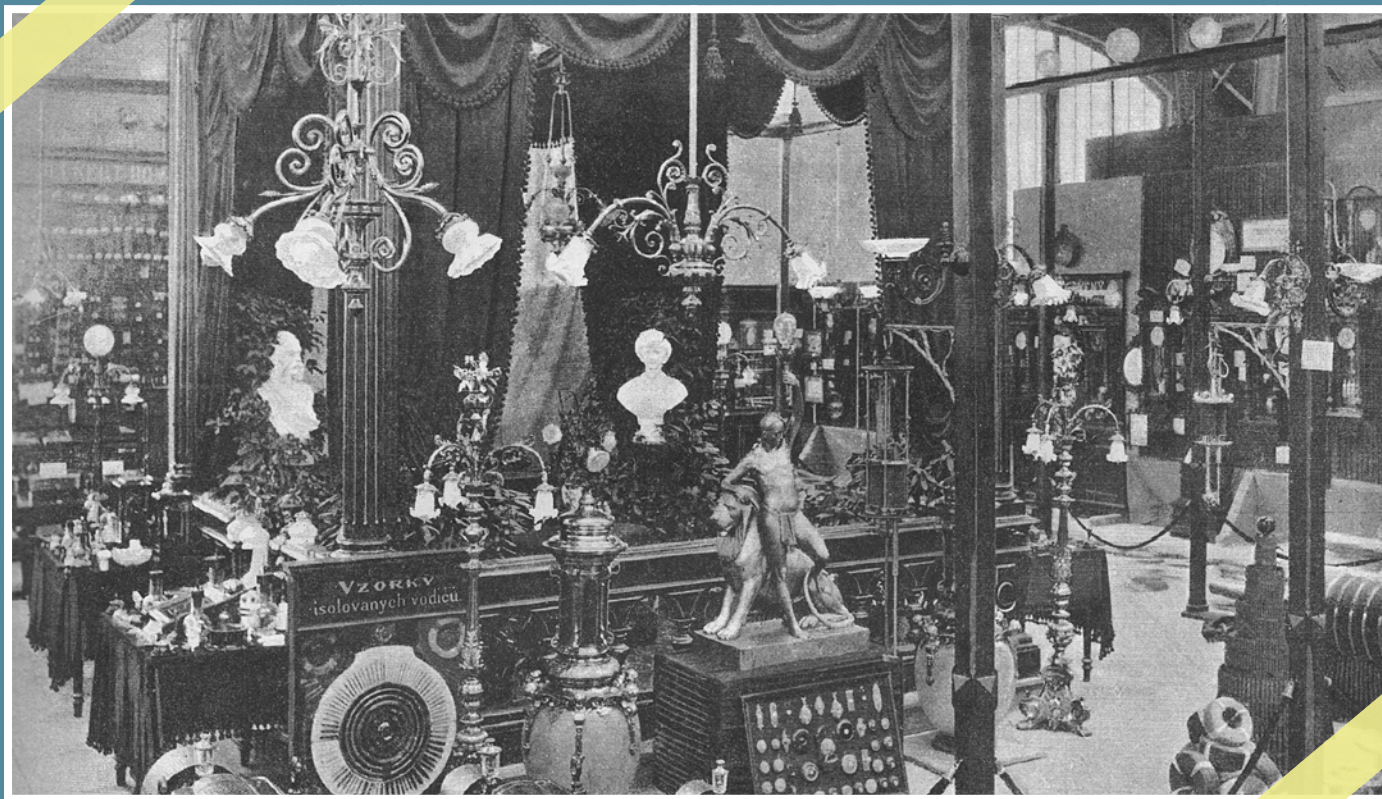
v řadě československých měst s převahou německého obyvatelstva demonstrace. Na některých místech, zejména v Kadani, Šternberku, ale i v jiných městech, proti nim zakročila velmi tvrdě armáda. Tyto události si vyžádaly desítky mrtvých. Téma „březnových padlých“ (Märzgefallenen) se stalo jedním z nejtěživějších traumat Němců v Československu.

Nejpozději po podpisu saint-germainské smlouvy s Rakouskem v září 1919 bylo zřejmé, že připojení německojazyčných oblastí českých zemí k Československu je nezvratnou realitou. Radikální němečtí nacionalisté to sice nadále nehodlali akceptovat, ale jejich pozice byla slabá a dostávali se do izolace. Většina Němců se s novou situací postupně smířila a ve 20. letech volila politické strany, které se chtěly aktivně podílet na politickém životě nového státu. Od poloviny 20. let zasedali v československých vládách němečtí ministři zastupující sociálně demokratickou a křesťansko-sociální stranu, jakož i Svaz zemědělců. V mnoha sférách se v této době úspěšně rozvíjela česko-německá spolupráce a docházelo k vzájemnému obohacování. Přesto nemůžeme ani v této době hovořit o úplném ztotožnění se Němců s československým státem. Dříve privilegovaná skupina v habsburské monarchii se těžko smířovala s rolí národnostní menšiny, která byla v mnoha ohledech reálně znevýhodněná. Například státními jazyky byly pouze čeština a slovenština, což Němcům způsobovalo značné problémy.

Situace se výrazně zkomplikovala počátkem 30. let. Hospodářská krize zasáhla německojazyčné oblasti

Československa mimořádně silně a způsobila zde velkou nezaměstnanost a bídu. Když se v roce 1933 ujali moci v sousedním Německu nacisté, bylo jejich úspěchy mnoho československých Němců okouzleno a začali v nich hledat spásu. Za této situace byla založena Sudetoněmecká vlastenecká fronta, pozdější Sudetoněmecká strana, pod vedením Konrada Henleina. Té se podařilo nejen integrovat příznivce dřívějších radikálních německých nacionalistů, ale oslovit mnohem širší vrstvy německé veřejnosti. Sudetoněmecká strana sice po dlouhou dobu proklamovala loajalitu vůči Československu, ale postupně se dostávala pod stále větší vliv německých nacistů. V parlamentních volbách v roce 1935 získala dvě třetiny německých hlasů.

Nezanedbatelná část Němců v Československu však měla k nacionálnímu socialismu jednoznačně negativní postoj. Jednalo se především o sociální demokraty a komunisty, mezi odpůrci nacismu však najdeme i zástupce dalších politických stran (například Německé demokratické svobodomyšlné strany) či politicky neorganizované jedince (například řadu katolíků). Ve 30. letech uprchlo z Německa do Československa mnoho odpůrců nacismu, kterým místní Němci pomáhali. Do Československa například přesídlilo celé vedení sociálně demokratické strany Německa. Po polovině 30. let docházelo stále častěji ke konfliktům mezi přívrženci a odpůrci nacismu z řad československých Němců. Nejvýznamnější německou brannou organizací, která se jednoznačně stavěla proti nacismu, byla sociálně demokratická

Všeobecná zemská výstava v Praze 1891 / Allgemeine Landesausstellung in Prag 1891
(Zdroj / Quelle: Sto let práce. Zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891, Praha 1893–1895) /
Hundert Jahre Arbeit. Bericht über die Allgemeine Landesausstellung in Prag 1891, Prag 1893–1895)

Sjezd Republikanische Wehr v Ústí nad Labem v roce 1937 / Aufmarsch der Republikanischen Wehr in Aussig an der Elbe im Jahr 1937 (Zdroj / Quelle: Muzeum města Ústí nad Labem / Museum der Stadt Aussig)

Republikanische Wehr (Obrana republiky). Její sjezd v Ústí nad Labem v roce 1937, kterého se zúčastnilo 7 000 uniformovaných příslušníků, se stal masovou demonstrací podpory nejen demokracie, ale i československého státu.

Přes tyto odvážné projevy části německé veřejnosti trvale rostla podpora Sudetoněmecké strany, která se na jaře 1938 již otevřeně hlásila k podpoře nacismu. V obecních volbách na jaře 1938 získala okolo 90 % hlasů německých voličů. Ačkoli se jí podařilo zastrašováním politických odpůrců dosáhnout toho, že se v mnoha obcích neodvážil nikdo kandidovat proti ní (a v takových obcích bylo pak SdP přisouzeno 100 % hlasů), dokládá tento výsledek nepochybně obrovskou podporu, jaké se Sudetoněmecká strana a její program mezi Němci v Československu těšila.

V létě a na podzim 1938 byla již situace v československém pohraničí kritická. Fanatičtí přívrženci nacismu prováděli násilné akce zaměřené nejen na příslušníky československé státní moci, ale i na ideové odpůrce z řad československých Němců. V září 1938 muselo z pohraničí do vnitrozemí uprchnout asi 30 000 německých odpůrců nacismu. Sebevědomí místních nacistů bylo podporováno ze strany Německa, jehož vůdce Adolf Hitler Československu otevřeně vyhrožoval a zdejší protistátní činnost se už odehrávala v režii Berlína. Napjatá situace vedla v září 1938 k vyhlášení všeobecné mobilizace a k přípravě na válku s Německem.

K té však nakonec nedošlo vzhledem k mezinárodní konstelaci. Velká Británie a Francie nechtěly být

kvůli Československu zavlečeny do války a mezi jejich vrcholnými představiteli zvítězila politika usmiřování vůči Německu. Ta dostala konkrétní podobu v Mnichovské dohodě, na jejímž základě byly pohraniční oblasti Československa s převahou německého obyvatelstva přičleněny k Německu.

Je třeba si dávat pozor, abychom v dějinách nedělali ukvapené nebo lehkovážné analogie. Přesto nelze popřít určité paralely mezi situací v Evropě v roce 1938 a dneškem: jakými prostředky a strategiemi se lze a je třeba se včas postavit agresivním vládcům? V Mnichovské dohodě se britský premiér Chamberlain a jeho francouzský protějšek Daladier rozhodli pro pokus o appeasement: Postoupením Sudet měl být splněn Hitlerův údajně poslední územně politický požadavek, aby byl zachován mír. Dohoda, která byla uzavřena bez účasti Prahy (O nás bez nás), se stala českým traumatem, které hluboko otřásl důvěrou v západní spojence, což mělo vliv i na poválečné nálady ve společnosti. Česko-německé vztahy jsou jím ovlivněny dodnes. O několik měsíců později dohodu nacistický diktátor roztrhal vpádem vojsk wehrmachtu do Prahy a zřízením Protektorátu Čechy a Morava.

Názvy jako Lidice, Ležáky nebo Terezínské ghetto jsou symbolem mnoha nacistických zvěrstev v protektorátu. Dnes se také staly významnými místy společného vzpomínání ve smyslu "již nikdy více". Čeští a českoněmečtí Židé a Romové se ocitli v nacistické vyhlazovací mašinérii a přežilo jich jen několik. Gestapo nekompromisně zasahovalo proti účastníkům českého odboje, často na základě vykonstruovaných

obvinění. To vše vyvolávalo značný psychický tlak na obyvatelstvo, jehož každodenní, pracovní a kulturní život se jinak alespoň na první pohled nezdál být tak vážně zasažen jako na jiných okupovaných územích. Symbolickou postavou české kolaborace s nacisty se stal Emanuel Moravec, který jako ministr školství a osvěty prosazoval v protektorátu zásady nacistické rasové politiky.

Po osvobození Československa od nacismu v roce 1945 se dostavila velká úleva. Neznamenalo to však konec násilí: za nacistické zločiny bylo nyní kolektivně odpovědné německy mluvící obyvatelstvo. Tři miliony Němců z českých zemí přišlo v letech 1945/46 o domov a podle odhadů Česko-německé komise historiků přitom přišlo o život kolem 30 000 lidí. Zbývající německá menšina (v zemi zůstalo asi 200 000 Němců, např. kvalifikovaní dělníci, někteří antifašisté nebo lidé ze smíšených manželství) byla v několika vlnách přesídlení rozptýlena po celé republice. Německá kultura se v Československu stala tabu; například Beethoven se nesměl až do roku 1948 hrát.

Vzhledem ke vzniku dvou německých států po roce 1949 je třeba hovořit o dvou – byť úzce propojených – rovinách “česko-německých vztahů”. Pražskou deklarací z června 1950 definitivně uzavřeli noví komunističtí vládcí v Praze a Východním Berlíně historii: neexistovaly již žádné územní nároky a odsun byl označen za “nezměnitelný, spravedlivý a konečný”. Jazyk Německé demokratické republiky (NDR) nyní hovořil o dobrovolných přesídleních, jejichž organizování bylo zakázáno. Výhradní odpovědnost za nacistické zločiny byla připsána Spolkové republice

Německo, která se z historie nepoučila. Rozdíl, který v roce 1953 vyhlásil vůdce KSČ Klement Gottwald mezi imperialistickými západními Němci a novým bratrským východoněmeckým národem (Není Němec jako Němec), se zpočátku příliš neujal. KSČ a Jednotná socialistická strana Německa (SED) se snažily vytvořit čistě perspektivní, ideologicky přísně kontrolované úrovně kontaktů, především prostřednictvím socialistických masových organizací v NDR a Československu. Chruščovovy pokusy o destalinizaci v 50. letech a jeho varování před “kultem osobnosti” byly v obou zemích vnímány s podezřením. Bratrské vztahy mezi NDR a Československem, na které se oficiálně odvolávalo, však dostaly v 60. letech zřetelné trhliny v důsledku liberálnější československé kulturní a hospodářské politiky, která vyvrcholila masivní politickou podporou Východního Berlína při potlačení pražského jara vojsky Varšavské smlouvy. Vojenské jednotky NDR stály při vpádu do Československa připravené u hranic, ale poté co Leonid Brežněv na poslední chvíli změnil názor, nevstoupily nakonec na československé území. Více než 50 000 Českoslováků hledalo útočiště ve Spolkové republice Německo. Československé reformní hnutí bylo minulostí a železná opona se opět pomalu stahovala. Následovalo dvacet let všeobecné společenské stagnace, během nichž KSČ podnikala přísné kroky proti disidentům, jako byli lidé kolem Charty 77.

Vztahy Prahy se Spolkovou republikou, kterou KSČ označovala za “vazala amerického imperialismu” a “pevnost revanšismu”, byly až do 70. let do značné míry u ledu: takzvaná Hallsteinova doktrína

Památník obce Lidice vypálené jednotkami SS a německou policií v roce 1942. / Gedenkstätte für das von SS-Einheiten und deutschen Polizeikräften 1942 niedergebrannte Dorf Lidice. (Autor: Wolfgang Schwarz)

Nádraží Železná Ruda a Bavorská Ruda: po desetiletí rozdělené železnou oponou, nyní opět srostlé. / Bahnhof von Markt Eisenstein und Bayerisch Eisenstein: jahrzehntelang durch den Eisernen Vorhang gespalten, nun wieder zusammengewachsen. (Zdroj / Quelle: Wikipedia/High Kontrast)

západoněmecké zahraniční politiky zakazovala souběžné diplomatické styky s NDR a Spolkovou republikou. Rozdílné právní posouzení platnosti Mnichovské dohody od počátku nebo až poté, co ji Hitler nerespektoval, zablokovalo dlouho započatá jednání. V Praze byly – také československou Státní bezpečností – s podezřením sledovány aktivity Sudetoněmeckého landsmanšaftu, který na masových akcích, jako byly Sudetoněmecké sjezdy, nešetřil jadrnými frázemi o “znovuzískání vlasti”. Současně se devizové prostředky západoněmeckých turistů, jejichž počet od 60. let výrazně vzrostl, staly vítaným československým zdrojem příjmů. Na tomto pozadí se nejjeden východoněmecký návštěvník Prahy najednou cítil jako turista druhé kategorie. SED se dívala na usnadnění cestování západoněmeckých turistů do Československa s podezřením a opakovaně je interně kritizovala: Obávala se “ideologické infiltrace” československých i vlastních občanů. Západoněmecko-československé obchodní vztahy se koncem 60. let dostaly na novou úroveň také díky zřízení obchodních misí: Spolková republika se pro ČSSR stala nejdůležitějším západním obchodním partnerem.

Politika uvolňování napětí, kterou na počátku 70. let 20. století prosazoval Willy Brandt a která se ve Spolkové republice Německo setkávala s velkým odporem, se zpočátku soustředila na Moskvu a Varšavu: s oběma zeměmi byly podepsány dohody o zřeknutí se násilí a nedotknutelnosti hranic (smlouvy s východní Evropou). V podobně koncipované Pražské smlouvě z roku 1973 byla Mnichovská

dohoda prohlášena za neplatnou a bylo zdůrazněno, že již neexistují žádné územní nároky. Následným otevřením velvyslanectví v Praze a Bonnu byly zahájeny oficiální diplomatické styky. Západoněmečtí diplomaté v Praze, jako například Wolfgang Scheur, později v 80. letech značně riskovali, když převáželi samizdatovou literaturu, šifrované dopisy, časopisy, zprávy atd. oběma směry. Čeští novináři z první či druhé vlny emigrace, jako byl Pavel Tigrid a později Petr Brod nebo Ludmila Rakušanová, kteří emigrovali do Německa, se od padesátých let snažili vysíláním Rádia Svobodná Evropa z Mnichova posílat zprávy o svobodě přes železnou oponu; (tajně) je poslouchala značná část československého obyvatelstva.

Až do svého konce odmítaly SED a KSČ provádět ve svých zemích reformy podobné těm, které prováděl Michail Gorbačov v Sovětském svazu. Na podzim 1989 skončila trpělivost lidí v socialistických zemích s komunistickou diktaturou: téměř současně se v listopadu zhroutily režimy v NDR a ČSSR. K tomuto oslabení moci přispěli již dříve četní uprchlíci z NDR na velvyslanectví SRN v Praze; historická slova Hanse Dietricha Genschera, která zazněla v jásotu, o blížícím se výjezdu patří jistě k nejpůsobivějším momentům společných česko-německých dějin.

Čerstvě zvolený prezident Václav Havel se rychle pokusil o dialog se svým protějškem Richardem von Weizsäckerem, kterého 15. března 1990, v den výročí Hitlerova vpádu do Prahy, pozval na Hrad. Smlouva o dobrém sousedství a přátelské spolupráci z roku 1992 stále do značné míry vynechávala problematické otázky společné historie. Když se v devadesátých

letech minulého století jednalo o textu Česko-německé deklarace v souvislosti s opakujícími se historickými debatami o vyhnání sudetských Němců, jednání válka: tvrdě se bojovalo o český postoj k nucenému vysídlení bývalého německy mluvícího obyvatelstva českých zemí. Dříve platný termín odsun byl nyní v textu prohlášení nahrazen termínem vyhnání nebo vyhánění, aby byl zřetelnější jeho násilný a nespravedlivý charakter. To vyvolalo silný odpor velké části české společnosti a významných politických představitelů. Tzv. Benešovy dekrety, na jejichž základě bylo prováděno nucené vysídlení, vyvlastnění a amnestie za zločiny spáchané na sudetských Němcích v roce 1945, ovládly atmosféru téměř celého polistopadového desetiletí i let následujících. Skutečnost, že deklarace rovněž zdůraznila, že otázky minulosti by již neměly zatěžovat společné vztahy v budoucnosti, byla odsunuta do pozadí. Historicky způsobené rány ještě nebyly zahojeny.

Český příznivý postoj k evropskému sjednocování mohl také přispět k bilaterálnímu uvolnění: Téměř 80 % Čechů se v roce 2003 v referendu vyslovilo pro vstup své země do Evropské unie. Zejména v příhraničních oblastech lidé společně oslavovali 1. leden 2004 (oficiální datum vstupu). O čtyři roky později byly závory na kontrolních stanovištích zvednuty a zdlouhavé kontroly a fronty se staly

minulostí. Velkou hodnotu tohoto rozhodnutí ilustrovalo například dočasné uzavření hranic kvůli pandemii Covid-19 v roce 2020; někteří lidé měli zážitek dějů, přestože obě uzavření hranic pochopitelně nelze srovnávat.

Při mnoha projevech na bilaterálních setkáních byly a jsou česko-německé vztahy již několik let označovány za "nejlepší v historii". Za to, že jsou tato slova naplněna životem, jsou zodpovědní především lidé na obou stranách hranice. Podle průzkumů již není největší překážkou historie, ale jazyková bariéra. Přesto se podařilo vytvořit dobře fungující a stabilní síť spolupráce na úrovni obchodu, kultury, vědy a umění, kterou je však třeba pravidelně udržovat. Nová muzea v Mnichově a Ústí nad Labem dokumentují nejdůležitější milníky společné historie. Jedním z takových důležitých stavebních kamenů je i toto moderní zpracování dějin obce Pavlův Studenec, kde zanechalo stopy mnoho historických etap. Jejich části jsou viditelné dodnes.

Stálá expozice Naši Němci v Ústí nad Labem / Die Dauerausstellung Unsere Deutschen in Aussig. (Autor: Jiří Preclík)

Mgr. Tomáš Okurka, Ph.D. (*1977) vystudoval dějepis a němčinu na Pedagogické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, doktorské studium absolvoval na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Semestrální studijní pobyty strávil na univerzitách v Münsteru, Bielefeldu a ve Vídni. Pracuje jako historik v Muzeu města Ústí nad Labem a vyučuje na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně. Specializuje se na hospodářské a sociální dějiny 19. a 20. století a dějiny Němců v českých zemích. Publikoval řadu studií věnovaných průmyslovým výstavám v Čechách a regionálním dějinám severozápadních Čech a redigoval publikaci o německých odpůrcích nacismu v českých zemích.

Mgr. Tomáš Okurka, Ph.D. (*1977) studierte Geschichte und Deutsch an der Pädagogischen Fakultät der J.-E.-Purkyně-Universität in Ústí nad Labem (Aussig) und schloss sein Promotionsstudium am Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Philosophischen Fakultät der Karls-Universität in Prag ab. Auslandssemester verbrachte er zudem an den Universitäten Münster, Bielefeld und Wien. Er arbeitet als Historiker im Museum der Stadt Ústí nad Labem und lehrt an der Philosophischen Fakultät der J.-E.-Purkyně-Universität. Er ist spezialisiert auf die Wirtschafts- und Sozialgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts und die Geschichte der Deutschen in den böhmischen Ländern. Er hat eine Reihe von Studien über Industrieausstellungen in Böhmen sowie Regionalgeschichte Nordwestböhmens veröffentlicht und eine Publikation über deutsche Gegner des Nationalsozialismus in den böhmischen Ländern redigiert.

Dr. Wolfgang Schwarz, geboren 1968 in Regensburg, studierte an der dortigen Universität Geschichte und Politikwissenschaft mit Schwerpunkt Deutsche Außenpolitik sowie Diktaturen. 1998 beendete er nach Studienaufenthalten in Prag und Berlin seine Promotion, die Dissertation erschien 2004 im Oldenburg-Verlag unter dem Titel „Brüderlich entzweit? Die Beziehungen zwischen der DDR und der ČSSR von 1961–1968“. Von 1999 bis 2002 war er Fachreferent für Kultur und Publikationen im Sekretariat des Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds in Prag. Seit April 2002 ist er Kulturreferent für die böhmischen Länder im Adalbert Stifter Verein. Von 2013 bis 2020 war Wolfgang Schwarz Mitglied im Beirat des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums.

Dr. Wolfgang Schwarz se narodil roku 1968 v Řezně. Na tamější univerzitě vystudoval historii a politické vědy se zaměřením na německou zahraniční politiku a diktatury. V roce 1998 získal po studijních pobytech v Praze a Berlíně doktorát, jeho disertace vyšla roku 2004 pod názvem „Brüderlich entzweit? Die Beziehungen zwischen der DDR und der ČSSR von 1961–1968“ [Bratrský rozkmitření? Vztahy mezi NDR a ČSSR v letech 1961–1968]. Od roku 1999 do roku 2002 byl odborným referentem pro kulturu a publikace na Sekretariátu Česko-německého fondu budoucnosti v Praze. Od dubna 2002 je kulturním referentem pro české země ve Spolku Adalberta Stiftera.

Ziel ETZ | Cíl EÚS

Freistaat Bayern –
Tschechische Republik
Česká republika –
Svobodný stát Bavorsko
2014 – 2020 (INTERREG V)

Europäische Union Evropská unie

Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung
Evropský fond pro
regionální rozvoj

Impressum: 1. Auflage 2022, Via Carolina - Goldene Straße e. V., Naaber Str. 5b, 95671 Bärnau. Die Publikation wurde im Rahmen des Projekts Nr. 354 "Spurensuche im Böhmischem Wald" mit Unterstützung des Programms "EU Ziel ETZ Freistaat Bayern - Tschechische Republik" veröffentlicht und hat keine redaktionellen oder sprachlichen Änderungen erfahren. Jede Vervielfältigung des Inhalts und der Abbildungen ist ohne Wissen des Herausgebers untersagt. Grafik: www.mkgrafika.cz
Foto Titelseite: Václav Kratochvíl Druck: Druckerei Stock GmbH, Marienplatz 35, 92676 Eschenbach

Tiráž: 1. vydání 2022, Via Carolina - Goldene Straße e. V., Naaber Str. 5b, 95671 Bärnau. Publikace byla vydána jako součást projektu č. 354 "Stopy minulosti Českého lesa" za podpory programu "EU Cíl EÚS Česká republika - Svobodný stát Bavorsko" a neprošla redakční ani jazykovou úpravou. Jakékoliv šíření obsahu a ilustrací je bez vědomí vydavatele zakázáno. Foto titulní stránka: Václav Kratochvíl Grafika: www.mkgrafika.cz Tisk: Druckerei Stock GmbH, Marienplatz 35, 92676 Eschenbach.

Jan Macků je výtvarník z Českých Budějovic. Vystudoval Fakultu designu a umění Ladislava Sutnara v Plzni a je členem komiksově skupiny MYMO. Psaní a kresba komiksů jsou jeho velká vášně. Rovněž se věnuje ilustraci a malbě.

Jan Macků ist ein Künstler aus Budweis. Er studierte die Ladislav-Sutnar-Fakultät für Design und Kunst in Pilsen und ist Mitglied der Comicgruppe MYMO. Das Schreiben und Zeichnen von Comics ist seine große Leidenschaft. Er ist auch als Illustrator und Maler tätig.

Zuzana Matysová je z Litoměřic, v současné době studuje animovaný film na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Ve svém volném čase se věnuje tvorbě vlastního komiksového projektu a ilustracím. Komiks jako médium patří už dlouho mezi její zájmy, ráda je čte i sama tvoří.

Zuzana Matysová kommt aus Litoměřice und studiert derzeit Animationsfilm an der Tomas-Bata-Universität in Zlín. In ihrer Freizeit arbeitet sie an ihrem Comic-Projekt und Illustrationen. Der Comic als Medium interessiert sie schon seit langem. Sie liest sie gerne und zeichnet sie selbst.

Marie Nováčková vystudovala animaci na FDULS v Plzni. Věnuje se převážně kreslené animaci a ilustraci, kombinuje klasické techniky s digitálními. Mezi její animované práce patří diplomový klip Zoo pro Nauzea Orchestru, spolupráce s Fable Feast na kraťasu The Picking Piper, nebo spot L'Addiction pro l'Appleat Acep. Jako ilustrátorka příležitostně spolupracuje s nakladatelstvím Kartografie nebo Grada.

Marie Nováčková studierte Animation an der Ladislav-Sutnar-Fakultät für Design und Kunst in Pilsen. Sie widmet sich überwiegend dem Zeichentrickfilm und Illustration, wobei sie klassische Techniken mit den digitalen kombiniert. Zu ihren Animationsarbeiten gehören der Diplomclip Zoo für Nauzea Orchestra, die Zusammenarbeit mit Fable Feast für den Kurzfilm The Picking Piper oder der Spot l'Addiction für l'Appleat Acep. Als Illustratorin arbeitet sie gelegentlich mit dem Verlag Kartografie oder Grada zusammen.

Jan Parolek se narodil a žije v Praze, jeho srdce ale přebývá v pohraničních lesích. Pracuje. Ve volném čase se věnuje kreslení, psaní, surfování na hraně deadlinů a záchraně západní civilizace.

Jan Parolek ist in Prag geboren und lebt dort, aber sein Herz hängt an den Grenzwaldern. Er arbeitet. In seiner Freizeit zeichnet er, schreibt, surft am Rande von Deadlins und rettet die westliche Zivilisation.

Paul Tuttas (*1996) ist Grafiker und Illustrator. Er hat seinen Bachelor in Bildender Kunst und Ästhetischer Erziehung an der Universität Regensburg absolviert. Momentan studiert er seinen Master an der Kunstgewerblichen Hochschule in Prag unter der Leitung von Juraj Horváth im Atelier für Illustration und Grafik. In seinen Arbeiten fokussiert er sich auf grafische Techniken wie den Linol- und Holzdruck. Außerdem ist er Autor verschiedener Künstlerbücher und -drucke. Tuttas stellte seine Werke unter anderem bei der Woolwich Contemporary Print Fair in London, im DEPO2015 in Pilsen und im neunkubikmeter der Stadt Regensburg aus. Instagram: @paul_tuttas

Paul Tuttas (*1996) je grafik a ilustrátor. Bakalářský titul v oboru výtvarné umění a estetická výchova získal na univerzitě v Řezně. V současné době studuje magisterský obor na UMPRUM v Praze v Ateliéru ilustrace a grafiky pod vedením Juraje Horvátha. Ve své tvorbě se zaměřuje na grafické techniky, jako je linoleum a tisk na dřevo. Je také autorem řady grafických děl a autorských knih. Tuttas vystavoval mimo jiné na veletrhu Woolwich Contemporary Print Fair v Londýně, v DEPO2015 v Plzni a ve výstavním prostoru „neunkubikmetr“ města Řezno. Instagram: @paul_tuttas

Kateřina Váňová pochází z Brna a od roku 2016 žije v Řezně. Pracuje především s tuší a akvarelem a nechá se inspirovat vlastními zážitky a pozorováními. Nejčastěji kreslí fantasy bytosti a zvířata žijící v pohádkově barevném světě. Dětská fascinace a magická idyla jsou leitmotivy a charakteristickými znaky její tvorby.

Kateřina Váňová kommt aus Brünn und lebt seit 2016 in Regensburg. Sie arbeitet hauptsächlich mit Tinte und Aquarellfarben und lässt sich von eigenen Erlebnissen und Beobachtungen inspirieren. Meistens zeichnet sie Fantasiewesen und Tiere, die in einer märchenhaft bunten Welt leben. Kindliche Faszination und magisches Idyll sind Leitmotive und Markenzeichen ihrer Kunst.

Ziel ETZ | Cíl EÚS
Freistaat Bayern –
Tschechische Republik
Česká republika –
Svobodný stát Bavorsko
2014 – 2020 (INTERREG V)

**Europäische Union
Evropská unie**
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung
Evropský fond pro
regionální rozvoj